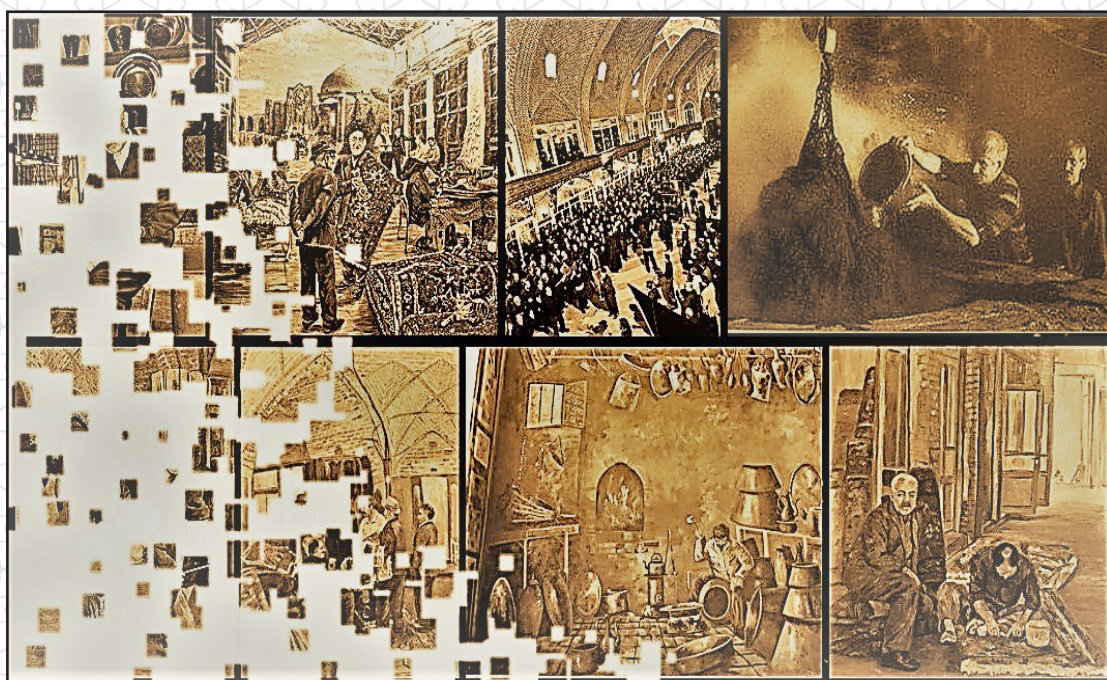

مسئله نوپدید: گسست و انحطاط معنایی در روند حفاظت میراث فرهنگی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۱۰/۱۹

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۹۵۴۸
کد موضوعی: ۳۵۰

عنوان گزارش:
مسئله نوپدید:

گسست و انحطاط معنایی در روند حفاظت میراث فرهنگی

نام دفتر:

مطالعات بنیادین حکمرانی (گروه آینده‌پژوهی)

تهیه و تدوین کنندگان:

الناز ابی‌زاده (عضو هیئت علمی دانشگاه فنی و حرفه‌ای)
سمیه قدیم‌زاده (عضو هیئت علمی دانشگاه ارومیه)

مدیر مطالعه:
احمد کوهی

همکار:

مهدیه رهنمای طوری

اظهار نظر کنندگان:

علی عابدی کمالی، شهاب طلائی شکری، سعید شفیعا (دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش)

ناظران علمی:

بهروز طهماسب کاظمی، مهدی عبدالحمید

ویراستار ادبی:

سیده مرضیه موسوی راد

گرافیک و صفحه‌آرایی:

انسبه بهابزرگی

واژه‌های کلیدی:

۱. میراث فرهنگی
۲. حفاظت معنایی
۳. حکمرانی نوین

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۶
چکیده.....	۷
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۹
۲. پیشینه پژوهش.....	۱۱
۳. مسئله‌یابی آینده.....	۲۰
۴. مسئله‌شناسی آینده.....	۲۷
۵. حکمرانی مسئله آینده.....	۳۳
۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۳۸
۷. راهکارهای پیشنهادی در راستای حفاظت جامع با تأکید بر نگرش معنامحور.....	۳۹
منابع و مآخذ.....	۳۹

فهرست جداول

جدول ۱. برنام‌های حفاظت میراث فرهنگی در قانون‌های برنام‌ه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (با تلخیص).....	۱۱
جدول ۲. قوانین مهم ایران در حوزه حفاظت.....	۱۶
جدول ۳. آیین‌نامه‌های مهم ایران در حوزه حفاظت.....	۱۹
جدول ۴. بازیگران و نقش‌آفرینان و حیطة تأثیرگذاری.....	۲۷

فهرست نمودار

نمودار ۱. نگرش‌های نظری در زمینه حفاظت در طول زمان در جهان.....	۲۳
نمودار ۲. گذشته، حال و آینده مسئله.....	۳۲
نمودار ۳. حوزه‌های مورد توجه در حکمرانی مسئله.....	۳۳
نمودار ۴. فرایند سیاستگذاری متناسب با عملیات مورد نیاز حفاظت با رویکرد جامع.....	۳۷

مسئله‌نوپدید:

گسست و انحطاط معنایی در روند حفاظت میراث فرهنگی

پیش گفتار

در فرایند خط‌مشی‌گذاری، مراحل مسئله‌یابی و دستور کارگذاری به‌عنوان اولین مراحل، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به اینکه لازمه حکمرانی پیش‌نگر حساسیت نسبت به مسئله‌های نوپدید در آینده است، مرکز پژوهش‌های مجلس، کشف مسئله‌های نوپدید آینده را برای تدوین نظام مسائل را در دستور کار خود قرار داد و برای این منظور به‌جهت مشارکت بیشتر مردم و نخبگان در تعیین دستور کار سیاستی، اقدام به برگزاری رویداد نوآیند کرد که ایده‌های افراد و گروه‌ها در مورد مسئله‌های آینده جمع‌آوری و بسط داده شد. هدف از این رویداد، کشف و معرفی مسئله‌های آینده است تا نسبت به آن حساسیت به‌وجود آید و در فرایند خط‌مشی‌گذاری قرار گیرد. گزارش حاضر یکی از ایده‌هایی است که توسط برگزیدگان رویداد نوآیند به‌دست آمده است. با توجه به هدف مسئله‌یابی و تعریف مسئله رویداد نوآیند، هدف اصلی این گزارش‌ها، تعیین راهکارها و راهبردهای عملیاتی نیست و بیشتر بر معرفی و نگاشت مسئله متمرکز است.

همان‌طور که واضح است، مسئله‌های آینده به‌جهت اینکه هنوز پدیدنیامده‌اند، از شواهد عینی کافی برخوردار نیستند و با میزانی از احتمال و عدم قطعیت همراه هستند، اما این واقعیت نمی‌تواند مانع از بررسی و رسیدگی به آن شود. آینده همواره با ابهام روبه‌روست، اما لازم است با رویکردی پیش‌نگرانه، به استقبال آینده رفت و برای مواجهه فعال با آن کسب آمادگی کرد. به این دلیل هدف اصلی این گزارش‌ها معرفی و پرده‌برداری از یک مسئله مهم است که در آینده پیش‌رو احتمالاً رخ خواهد داد و خط‌مشی‌گذار باید بتواند برای جلوگیری از آن و یا کاهش آثار منفی آن و یا ایجاد فرصت از آن و تدوین استراتژی مؤثر برای مواجهه با آن برنامه‌ریزی کند. تدوین راهکارهای نهایی و برنامه‌ریزی عملیاتی برای مواجهه با مسئله از عهده این گزارش خالی است و می‌تواند در گزارش‌های بعدی پیگیری شود.

میراث فرهنگی، تجلی‌گاه ارزش‌ها، باورها و معرف فرهنگ و هویت ایرانی، دارای پیام‌هایی است که حفاظت صحیح می‌تواند نقش مؤثری در دریافت و قابل فهم شدن معانی نهفته در آن ایفا کند؛ با وجود این اغلب در روند حفاظت آثار تاریخی - فرهنگی، رویکردهای سطحی به جای محتوایی مورد توجه قرار می‌گیرند به طوری که غفلت از ابعاد ناملموس و معانی پنهان اثر، سبب ناکارآمدی حفاظت می‌شود؛ زیرا فقط بر ابعاد ملموس و پوسته فیزیکی آن تأکید دارد و این موضوع تأثیرات معکوس در پویایی و پایداری میراث به دنبال داشته است. با محدود کردن حفاظت به بُعد فیزیکی و عدم توجه به حفاظت از میراث ناملموس، در آینده با گسست معنایی و یا حتی انحطاط معنایی میراث فرهنگی مواجه خواهیم شد که این موضوع ضمن نابودی میراث، مسائل هویتی و فرهنگی را تحت تأثیر قرار داده و آسیب‌های جبران‌ناپذیر به منافع ملی را در پی خواهد داشت. هدف اصلی گزارش شناسایی آسیب‌های ناشی از حفاظت فیزیکی صرف و فقدان رویکرد معنای محور در روند حفاظت و پیش‌بینی آینده با توجه به مسائل موجود و در نهایت ارائه پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاری و حکمرانی کارآمد و نوین در راستای بقا و تداوم فرهنگی آینده است؛ بدین منظور مروری بر قوانین مهم و آسیب‌شناسی آنها به‌ویژه از منظر رویکرد معنایی انجام شده و نقاط ضعف سیاست‌گذاری فرهنگی در این زمینه شناسایی شده است؛ سپس روند کنونی حفاظت و پیامدهای ادامه این روند، مورد توجه قرار گرفته است. بررسی قوانین موجود در عرصه حفاظت میراث فرهنگی نشان می‌دهد تاکنون سیاست‌گذاری جدی در زمینه حفاظت از معانی وجود نداشته و عمده توجه سیاست‌های حفاظتی معطوف به حفاظت فیزیکی است. با توجه به توصیه‌های سیاستی مندرج در نتیجه‌گیری در خصوص حکمرانی مسئله آینده، سه حوزه موضوعی اصلی مورد تأکید قرار گرفته است که عبارتند از: نگرش‌ها و رویکردها؛ قانون‌ها و برنامه‌ها؛ شرایط و زمینه‌های اجرا. در نهایت در جمع‌بندی گزارش به منظور حفاظت جامع میراث فرهنگی (ملموس و ناملموس)، چارچوبی اجرایی برای تعیین مسیر حرکت تعریف شده و با مشخص کردن نقطه ورود حکمرانی به حل مسئله نوپدید آینده، راهکارهای تقنینی، نظارتی و اجرایی پیشنهاد شده است.

بیان/شرح مسئله

میراث فرهنگی علاوه بر ابعاد ملموس و فیزیکی دارای ابعاد ناملموس و معنایی است که این دو بعد همچون جسم و روح به هم وابسته بوده و در کنار یکدیگر سازنده هویت میراث هستند. از این رو حفاظت از میراث فرهنگی نیازمند توجه توأمان به ابعاد ملموس و ناملموس است. در این میان رویکرد غالب در روند کنونی حفاظت نشان‌دهنده توجه و تأکید بر حفاظت فیزیکی صرف و نادیده گرفتن جنبه‌های معنایی و محتوایی شامل مسائل فرهنگی، اجتماعی و انسانی است که در صورت ادامه یافتن این روند، وقوع مسئله گسست و انحطاط معنایی محتمل خواهد بود که برخی نشانه‌های آن آشکار شده است. این مسئله، تبعات فرهنگی بسیاری خواهد داشت که مهم‌ترین آن گسست ارتباط بین نسلی و وارد آمدن آسیب جدی به هویت و اقتدار ملی است. از آنجاکه آینده میراث فرهنگی در گرو حفاظت همه جانبه، جامع و پایدار ناظر به ابعاد ملموس و ناملموس آثار تاریخی - فرهنگی است توجه به این موضوع در حکمرانی آینده ضرورت دارد.

نقطه نظرات/یافته‌های کلیدی در زمینه راهکارهای مواجهه با مسئله

عوامل کلیدی مؤثر بر مسئله در سه حوزه شامل نگرش‌ها و رویکردها از نظر فقدان توجه و هدف‌گذاری مناسب در راستای حفاظت معنایی میراث فرهنگی؛ فقدان قوانین و سیاست‌های الزام‌آور؛ و نیز فقدان بسترهای مناسب اجرایی در جهت جلب مشارکت‌های مردمی و به‌کارگیری ظرفیت‌های نوین؛ قابل دسته‌بندی است که هر یک از این سه حوزه راهکارهای متناسب با خود را می‌طلبد.

در رابطه با موضوع اول لازم است حفاظت جامع و صیانت معنایی آثار تاریخی - فرهنگی در متن قوانین و برنامه‌های کلان حوزه حفاظت، جایگاه روشنی بیابد و حساسیت و اهمیت آن مورد توجه قانونگذاران و سیاستگذاران قرار گیرد. موضوع دوم، پیش‌بینی الزامات قانونی به‌منظور نهادینه‌سازی حفاظت معنامحور در طرح‌های حفاظت و نظارت و پیگیری در مورد اجرای قوانین است. موضوع سوم، لزوم بسترسازی در راستای ایجاد و تسهیل شرایط تحقق برای تکالیف معین‌شده در قانون و همچنین ارتقای کیفیت اجراست که مهم‌ترین سیاست اجرایی در این زمینه، آگاهی‌رسانی عمومی و جلب مشارکت مردم و بخش خصوصی است.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی و یا سیاستی

راهکارهای تقنینی ارائه‌شده شامل انعکاس یافتن توجه و تأکید قانونگذار بر نگرش و رویکرد معنامحور و صیانت از ارزش‌ها و ابعاد معنایی آثار در متن قوانین مرتبط با حفاظت میراث‌فرهنگی و همچنین تعیین الزامات قانونی برای انجام پژوهش در راستای شناخت و رصد معناها و ابعاد کیفی در آثار تاریخی - فرهنگی و دریافت نظرات مردم پیش از انجام هرگونه مداخله حفاظتی فیزیکی و یا انجام اقدامات توسعه‌ای است. در این رابطه لازم است کمیسیون عمران مجلس شورای اسلامی بر عملکرد دولت در مورد تهیه پیوست‌های فرهنگی و مطالعات پژوهشی در زمینه بستر معنایی و ابعاد ناملموس آثار و همچنین میزان توجه به این پیوست‌ها در طرح‌ها و عملیات اجرایی توسعه و احیا، پیگیری و نظارت داشته باشد.

در سیاستگذاری اجرایی نیز پیش‌بینی ساختار نظام‌مند نظارت تخصصی کارشناسان حفاظت در وزارت میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی و ادارات کل استانی بر عملکرد سرمایه‌گذاران و پیمانکاران و نیز تهیه گزارش‌های ارزیابی اقدامات انجام‌شده و میزان موفقیت آنها به‌منظور اجرای صحیح قوانین و طرح‌های حفاظتی مورد نیاز است. همچنین استفاده از ظرفیت مردمی در سیاست‌های اجرایی شامل حمایت از مشارکت مردمی و مکانیزم‌هایی نظیر صندوق احیا و تشکیل و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد و استفاده از مشوق‌های معنوی و مادی برای فعالان این حوزه؛ فرهنگ‌سازی در عرصه حفاظت جامع؛ برنامه‌ریزی در راستای شناساندن، حفظ و احیای سنت‌ها و مشاغل سنتی؛ برگزاری همایش‌ها و رقابت‌های تخصصی و تشویق فعالیت‌های حفاظتی برتر با رویکرد معنایی پیشنهاد می‌شود.

۱. مقدمه

آثار تاریخی به‌عنوان گنجینه و میراث فرهنگی و مجموعه‌ای درهم‌تنیده از تجلیات ظاهری و مفاهیم باطنی هستند؛ از این رو حفاظت جامع از آنها، با توجه به ابعاد کالبدی و معنایی حائز اهمیت فراوانی است. زیرا این دو بعد در ارتباط با هم بوده و نمی‌توان از یکدیگر جدا تلقی کرد.

امروزه حفاظت به‌وسیله روش‌های حفاظتی صورت می‌گیرد که توجه بیشتر بر حفاظت فیزیکی و ابعاد ملموس آثار و اغلب به‌صورت مداخلات ناصحیح است [۱-۳] که از بین بردن معنای آنها را به‌دنبال دارد. با توجه به اینکه در خلق و تداوم و پایداری حیات میراث فرهنگی، ابعاد متعدد تأثیرگذار است؛ دیدگاه صرفاً شکلی و حفاظت فیزیکی، پاسخ‌گوی اهداف مورد نظر حفاظت به‌معنای واقعی آن نخواهد بود؛ نگرشی صحیح و فهم عمیق از محتوا و درون‌مایه نهفته پشت صورت و جامعیت در روش‌های حفاظت بایستی مورد توجه قرار گیرد که متأسفانه مغفول است.

کم‌توجهی به دیدگاه‌های معنامحور در مبانی نظری حفاظت، عدم شناخت و درک^۱ صحیح ابعاد خاص معنایی از آثار تاریخی ایران و عدم اهمیت احترام به هرکدام از ابعاد در مداخلات حفاظتی، همچنین عدم توجه به رویکرد آگاهانه در حفاظت و مدیریت میراث فرهنگی، باعث آسیب‌زدن بر ارزش و برجستگی آثار شده و هر روز به شکلی سبب از بین رفتن گنجینه‌های ارزشمند و هویت اصیل گذشته ایران خواهد شد و دست‌مایه قرن‌ها تجربه و تلاش پیشینیان به فراموشی سپرده خواهد شد. این موضوع از جمله مسائلی است که ضرورت توجه به حفاظت معنایی میراث فرهنگی را دوچندان می‌کند؛ بنابراین تلاش به‌منظور تحقق حفاظت همه‌جانبه و جامع آثار با رویکردی خلاقانه به‌عنوان وظیفه ملی آشکار است. بنابه این موضوع که آینده میراث فرهنگی در گرو حفاظت همه‌جانبه، ناظر بر ابعاد مختلف (ملموس و ناملموس) است [۱] و [۳-۶]، توجه به آن در حکمرانی آینده، از ضرورت و اولویت ویژه‌ای برخوردار بوده و مستلزم سیاست‌گذاری واقع‌بینانه و عالمانه است؛ تا با ارائه راهکارهای سیاستی، زمینه برای رصد معناها و شناسایی ابعاد کیفی فراهم شود. در واقع درک ابعاد مستتر و پنهان و عوامل ارزشی مؤثر بر تولید و استحصال معنا در میراث فرهنگی و طبقه‌بندی آثار از نظر ارزش‌های محلی، ملی و جهانی قبل از هرگونه اقدامات و مداخلات در فرایند حفاظت باید مورد توجه قرار گیرد.

مبحث توجه به معنا^۲ در میراث فرهنگی شامل قرائت و خوانش محتوا^۳، فهم درون‌مایه در پس هر شکل و صورتی و رمزگشایی از پیام‌هاست؛ به عبارتی معنا، اتفاقی از فهم رمزگشایی در ذهن است که دسترسی به آن با در اختیار داشتن شکل و صورت بیرونی به‌سادگی امکان‌پذیر نیست؛ معنا به‌خودی‌خود در یک فرایند دوسویه، رمزگذاری (پدیدآوردن رابطه صورت و محتوا) و رمزگشایی (تصویر ذهنی) می‌شود؛ به‌طوری که به‌هنگام خلق

۱. حفاظت مستلزم توانایی درک و فهم رموز مستتر در آثار است. بعد از مرحله شناخت و درک، باید از آنها حفاظت شود؛ این‌گونه حفاظت، زنده و پایدار است. از آنجایی که آگاهی و شناخت در زمینه حفاظت معنایی در حوزه نظری تعمیق نیافته است؛ در نتیجه در حوزه عملی چندان نمود پیدا نمی‌کند.

۲. با توجه به بسیاری از دیدگاه‌ها، معنا در برابر صورت، لفظ یا مصداق و در ارتباط با آنها، قرار گرفته؛ همچنین اغلب دیدگاه‌ها، معنا را که معمولاً باطن و پنهان است؛ در ارتباط با لفظ و صورت که آشکار و پیداست دانسته‌اند. در فرهنگ دهخدا تعریف واژه معنا آنچه به‌صورت عام مطرح شده، این است که؛ معنا یعنی مفهوم، منظور، مراد، مدلول، فحواء، تأویل، تفسیر، باطن، آنچه شکل و یا لفظ و یا صورت بر آن دلالت دارد؛ مقصود سخن، مراد کلام [۷] فرهنگ عمید و معین ذیل کلمه معنا آن را رسم‌الخط فارسی برای واژه معنی معرفی کرده و معنی را (۱) مقصود و مراد (۲) مفهوم (۳) حقیقت (۴) مطلب و موضوع (۵) باطن تعریف کرده است [۸] و [۹]. آویده کامرانی (۱۳۹۹) در نشست مجازی «بافت تاریخی ازمنظر معنا»، معنا را بدین‌گونه بیان نموده است: «معنا در حالت عادی شامل (۱) معنای اولیه و فهم کارکردی و وابسته به مخاطب است (۲) معنای متعالی (برتر و والاتر) متجلی‌شده معماری ایرانی است. معنا از طریق صورت تولید و متولد می‌شود و به ذهن می‌رسد؛ ولی در صورت نمی‌تواند بماند؛ معنا موضوع پیوسته‌شده به صورت‌ها نیست؛ معنا فرایند رمزگشایی از طریق صورت و دسترسی به محتوا به‌مانند روشن شدن چراغی در ذهن است؛ راه فهم دنیای پیچیده و چندلایه به یادگار مانده و معناسازی بافت تاریخی، فهم دنیای ناپیدای خلق‌کننده صورت‌ها در کنار یکدیگر است که به لحاظ زمانی قطع شده هست» [۱۰].

۳. دنیا مملو از نشانه‌های بسیار متنوع (صورت و محتوا) جهت قرائت است؛ محتواها در پس نشانه‌ها، دنیای ناپیدایی هستند؛ شناخت معنایی از طریق نشانه‌هاست؛ نیاز به عینک نشانه‌شناختی است؛ عینک شناخت اجتماعی، اقتصادی، مذهبی، باورها و اندیشه‌ها (که اکنون غیرقابل دسترس) هستند؛ در نهایت معنا چندلایه هست؛ از هر دریچه نگاه شود، همچنان در پس این، محتوا وجود دارد و همدیگر را پوشش می‌دهند.

مکان، رمزگذاری شده و وقتی پیام و محتوای نهفته در درون صورت، در اختیار مخاطب قرار می‌گیرد، رمزگشایی می‌گردد [۱۰]. به عبارتی دیگر معنا برآیند و هم‌نشینی کلیه علل و عوامل مؤثر بر آثار است که علاوه بر عوامل «عینی و فیزیکی»، عوامل «فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و اقتصادی» همچنین عوامل «ذهنی، روانی و احساسی» را شامل می‌شود و توجه به هر کدام به تنهایی و یا برآیند آنها با شکل‌گیری و تولید معنا در حفاظت معنایی در گذر زمان تأثیرگذار خواهند بود؛ معنایی مانند اصالت، هویت، خاطره‌انگیزی، یکپارچگی و تمامیت و شهرت از جمله نتیجه این اثرگذاری‌هاست که حفاظت از آنها برنامه مشخص توأم با حساسیت، جدیت و دقت در نگرش و رویکرد مداخله و ارزیابی فراگیر را می‌طلبد [۱]، [۳]، [۶] و [۱۱-۱۳]. از سوی دیگر علی‌رغم وجود میراث‌فرهنگی متعدد با ویژگی‌های منحصربه‌فرد و دارای ظرفیت و پتانسیل‌های فراوان در ایران که براساس برخی آمارها و برآوردهای تخمینی حدود یک‌میلیون^۱ بنای تاریخی واجد ارزش در نقاط مختلف کشور را شامل می‌شود [۱۴]، نگرش منسجم به حفاظت معنایی و مدیریت محیط‌های تاریخی دارای ارزش وجود ندارد.

هدف گزارش حاضر تبیین آسیب‌های ناشی از حفاظت فیزیکی صرف و ارائه تصویری از آینده در صورت ادامه روند موجود، همچنین آسیب‌شناسی قوانین و شناسایی خلأهای قانونی در زمینه حفاظت معنایی از آثار تاریخی - فرهنگی و پیشنهادات به‌منظور ارائه راهکارهای کارآمد در سیاستگذاری نوین و حکمرانی آینده است.

در این گزارش ابتدا مطالعات پژوهشی مرتبط ارائه شده است و ضمن بررسی روند حفاظت در ایران، سابقه تقنینی موضوع براساس منابع معتبر موجود و از منظر رویکرد معنماحور، آسیب‌شناسی شده و نقاط ضعف سیاستگذاری فرهنگی مورد اشاره قرار گرفته است. سپس ابعاد مختلف بی‌توجهی به حفاظت معنایی و روندهایی که منجر به بروز مسئله جدید و نوپدید گسست معنایی و متعاقب آن انحطاط معنایی در آینده خواهد شد، در قالب مسئله‌یابی آینده مورد بررسی قرار گرفته است؛ همچنین در این بخش به‌ضرورت موضوع در حکمرانی آینده کشور پرداخته شده است و مهم‌ترین آسیب‌های مسئله حفاظت با رویکرد صرفاً فیزیکی و چالش‌هایی که در آینده با ادامه روند موجود از جنبه‌های هویتی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی محتمل هستند، مورد توجه قرار گرفته است. سپس به مسئله شناسی آینده پرداخته شده و عوامل مؤثر و متأثر از مسئله بررسی شده است؛ به‌طوری که با تصویرپردازی از آینده محیط مسئله، نقاط حساس و عوامل کلیدی مؤثر بر مسئله را روشن کند. در بخش پایانی گزارش به چگونگی رویارویی با مسئله و حکمرانی مسئله آینده پرداخته شده و به‌منظور حفاظت جامع (ناظر به هر دو بُعد ملموس و ناملموس) و جلوگیری از وقوع صدمات جبران‌ناپذیر به میراث‌فرهنگی، چارچوبی اجرایی برای تعیین مسیر حرکت و راهکارها و ملاحظات در زمینه مدیریت حفاظت پایدار و آینده‌نگر ارائه شده است؛ درنهایت با مشخص کردن نقطه ورود حکمرانی به حل مسئله نوپدید آینده، راهکارهای تقنینی، نظارتی و اجرایی پیشنهاد شده است.

۱. از این تعداد بنای تاریخی و اجدارزش در کشور تعداد کمی، حدود ۲۰ هزار ثبت شده است و تعداد کمتر، حدود ۲۰۰ الی ۳۰۰ بنا در مالکیت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی بوده و درصد بیشتری در تملک بخش خصوصی و سایر دستگاه‌های اجرایی است [۱۴].

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. پیشینه مطالعات پژوهشی مرتبط

بررسی اسناد بین‌المللی از جمله بیانیه‌ها، منشورها و قطعنامه‌های منتشر شده [۱۵-۲۲]، در دهه‌های اخیر در زمینه حفاظت میراث فرهنگی بیانگر این است که حفاظت معنای نهفته باید مورد توجه قرار گیرد که این موضوع حاکی از نگرانی‌های جامعه جهانی از تهدیدات پیش‌رو است. برخی پژوهش‌های انجام شده در زمینه حفاظت میراث فرهنگی نیز بر لزوم توجه به ابعاد معنایی و فراکالبدی در حفاظت تأکید داشته‌اند [۱]، [۳] و [۶]. به‌علاوه بررسی لوایح و قوانین مربوطه اغلب بیانگر دیدگاه‌هایی کلی در خصوص موانع و چالش‌های حقوقی و اجرایی پیش‌رو در حفاظت میراث فرهنگی است که توجه صرف به این موارد بدون تفکر عمیق و بررسی‌های موشکافانه و فقدان جایگاه رویکرد معنایی در قوانین مرتبط با حفاظت آثار عملاً به تحقق اهداف مدنظر حفاظت جامع و پایدار منجر نخواهد شد.

۲-۲. سوابق تقنینی موضوع و آسیب‌شناسی قوانین موجود

■ برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور

بسترها و عوامل گوناگونی در فرایند شکل‌گیری سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی در ایران تأثیرگذار بوده‌اند. در ادامه به اهم قوانین و برنامه‌های حفاظت میراث فرهنگی در قانون‌های برنامه پنج‌ساله توسعه اشاره شده است (جدول ۱).

جدول ۱. برنامه‌های حفاظت میراث فرهنگی در قانون‌های برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (با تلخیص)

توضیحات	قانون‌های برنامه پنج‌ساله توسعه
ب. خطمشی‌ها؛ بند «۳» ۱۵-۳. تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازماندهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه. ۱۶-۳. بهبود و گسترش پژوهش، حفاظت، احیا و استفاده مجدد و معرفی میراث فرهنگی کشور و آثار و ارزش‌های فرهنگی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس.	برنامه اول (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸) مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۱۱ مجلس شورای اسلامی
تبصره «۵۸». به‌منظور ارتقای سطح علمی و کارایی دست‌اندرکاران برنامه‌های فرهنگی، هنری، ورزشی ترتیبات لازم از سوی دولت در جهت توسعه مراکز آموزشی دولتی و غیردولتی با رعایت ضوابط اسلامی در رشته‌های چاپ و نشر، سینما، ایرانگردی و جهانگردی، نویسندگی و فعالیت‌های هنری و تبلیغی، تقویت آموزش‌های تخصصی و کاربردی ضمن خدمت، اتخاذ و شرایط لازم برای بروز نوآوری‌ها در امور فرهنگی ایجاد نماید. همچنین دولت تسهیلات لازم برای فعالیت‌های فرهنگی و هنری بخش غیردولتی را به‌نحوی فراهم می‌نماید که گردش اقتصادی آنها با سود متعارف تحقق یابد.	برنامه دوم (۱۳۷۸ - ۱۳۷۴) مصوب ۱۳۷۳/۹/۲۰ مجلس شورای اسلامی

فصل ۲۱. فرهنگ و هنر، ارتباطات جمعی و تربیت‌بدنی
 ماده (۱۶۵). به‌منظور حفظ و حراست از میراث فرهنگی کشور اجازه داده می‌شود: الف. سازمان میراث فرهنگی کشور با اخذ اجازه از ستاد فرماندهی کل نیروهای مسلح یگان پاسداران میراث فرهنگی کشور را زیر نظر سازمان مذکور تشکیل دهد.
 ماده (۱۶۶). به‌منظور حسن اجرای وظایف مندرج در قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۷/۰۲/۰۱ در خصوص مرمت و احیای بافت‌ها و بناهای تاریخی فرهنگی اقدامات ذیل انجام می‌شود:
 الف. رئیس سازمان میراث فرهنگی کشور در شورای عالی شهرسازی و معماری ایران و نمایندگان آن سازمان در کمیسیون‌های ماده (۵) تهران و شهرستان‌ها عضویت می‌یابند.
 ب. در شهرهای دارای بافت تاریخی ارزشمند که حدود آن طبق ماده (۳) قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۷/۰۲/۰۱، اعلام شده و یا می‌شود تشکیلات شهرداری‌ها مورد تجدیدنظر قرار می‌گیرد و به‌منظور انجام امور مربوط به حفاظت از بافت تاریخی این‌گونه شهرها، سازوکار مدیریتی مناسب در شهرداری‌های مذکور ایجاد می‌گردد.
 ج. شوراهای شهر درصدی از درآمد شهرداری هر شهر را متناسب با نیاز بافت‌های تاریخی آن در اختیار مدیریت ذی‌ربط در شهرداری قرار می‌دهند تا با نظارت واحدهای سازمان میراث فرهنگی در جهت مرمت بناها، مجموعه‌ها و بافت‌های تاریخی همان محل به مصرف برسد.
 دولت مکلف است امکانات و شرایط لازم جهت استفاده از منابع مالی و سرمایه‌های بین‌المللی و اعتبارات سازمان‌های فرهنگی بین‌المللی از قبیل یونسکو برای توسعه امکانات و حفاظت آثار ملی و میراث فرهنگی را با سرمایه‌گذاری اولیه داخلی تا پایان سال دوم برنامه سوم فراهم نماید.

برنامه سوم
 (۱۳۸۳ - ۱۳۷۹)
 مصوب
 ۱۳۷۹/۱/۱۷
 مجلس شورای
 اسلامی

بخش چهارم. میثات از هویت و فرهنگ اسلامی - ایرانی
 فصل نهم. توسعه فرهنگی
 ماده (۱۱۴). دولت موظف است به‌منظور اهتمام ملی در شناسایی، حفاظت، پژوهش، مرمت، احیا، بهره‌برداری و معرفی میراث فرهنگی کشور و ارتقای توان گردشگری، تولید ثروت و اشتغال‌زایی و مبادلات فرهنگی در کشور اقدامات زیر را در طول برنامه چهارم به انجام برساند:
 الف. تهیه و اجرای طرح‌های مربوط به «حمایت از مالکین» متصرفین قانونی و بهره‌برداران آثار تاریخی - فرهنگی و املاک واقع در حریم آنها و «مدیریت، ساماندهی، نظارت و حمایت از مالکین و دارندگان اموال فرهنگی - تاریخی منقول مجاز» تا پایان سال اول برنامه چهارم.
 ب. ایجاد و توسعه موزه‌های پژوهشی - تخصصی وابسته به دستگاه‌های اجرایی.
 ج. شناسایی و مستندسازی آثار تاریخی - فرهنگی در محدوده جغرافیایی اجرای طرح، توسط دستگاه مجری با نظارت و تأیید سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
 د. ایجاد و تجهیز پایگاه‌های میراث فرهنگی در آثار تاریخی مهم کشور و مضامین اصلی مرتبط با موضوع میراث فرهنگی.
 ه. شناسایی و حمایت از آثار فرهنگی تاریخی حوزه فرهنگی ایران موجود در کشورهای همسایه و منطقه به‌عنوان میراث فرهنگی مشترک.

برنامه چهارم
 (۱۳۸۸ - ۱۳۸۴)
 مصوب
 ۱۳۸۳/۶/۱۱
 مجلس شورای
 اسلامی

و به‌منظور جلب مشارکت بخش خصوصی و تعاونی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مجاز است نسبت به صدور مجوز تأمین و فعالیت موزه‌های خصوصی و تخصصی و مؤسسات مشاوره و کارشناسی مرتبط با موضوع فعالیتهای میراث فرهنگی، کارگاه‌های مرمت آثار فرهنگی تاریخی منقول و غیرمنقول، مؤسسات مدیریت موزه‌ها و محوطه‌های تاریخی فرهنگی، مؤسسات کارشناسی اموال فرهنگی تاریخی، کارگاه‌های هنرهای سنتی و سایر مؤسسات خصوصی مرتبط با میراث فرهنگی اقدام نماید، آیین‌نامه اجرایی این بند به پیشنهاد سازمان میراث فرهنگی و گردشگری به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.
 ز. به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری اجازه داده می‌شود به‌منظور اعطای مجوز کاربری و بهره‌برداری مناسب از بناها و اماکن تاریخی قابل احیا با استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی، صندوق احیا و بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی فرهنگی را ایجاد نماید. بناها و اماکن تاریخی قابل احیا به‌استثنای نفایس (املاک و اموال) ملی به تشخیص سازمان مذکور از شمول ماده (۱۱۵) قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶/۰۶/۰۱ خارج است.
 اساسنامه این صندوق به پیشنهاد سازمان فوق به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.
 ح. ارتقای جایگاه بخش غیردولتی و افزایش رقابت‌پذیری در صنعت گردشگری از طریق اصلاح قوانین و مقررات و ارائه تسهیلات لازم، تهیه ضوابط حمایتی، اداری، بانکی برای مؤسسات بخش غیردولتی و نیز جذب سرمایه‌گذاران و مشارکت مؤسسات تخصصی داخلی و بین‌المللی و بیمه برای گردشگران خارجی و ارائه آن به مجلس شورای اسلامی جهت تصویب.
 ط. تکمیل نظام جامع آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران.
 ی. به‌منظور حفظ آثار و فرهنگ سنتی، قومی، ایلی، ملی و ایجاد جاذبه برای توسعه صنعت گردشگری، دولت مکلف است نسبت به ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی در شهرستان‌ها و استان‌های کشور از قبیل دهکده توریستی، مراکز و اطراف‌های تفرجگاهی ایلی، موزه و نمایشگاه اقدام نموده و با پیش‌بینی اعتبارات و تسهیلات لازم در قانون بودجه سالانه اقدام نماید.
 ماده (۱۱۵). مواد (۱۶۵) و (۱۶۶) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۱۷ و اصلاحیه‌های آن برای دوره برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸ - ۱۳۸۴) تنفیذ می‌گردد.

<p>فصل اول. فرهنگ اسلامی ایرانی ماده (۳). به‌منظور تعمیق ارزش‌های اسلامی، باورهای دینی و اعتلای معرفت دینی و تقویت هنرهای فرهنگی و اجتماعی و روحیه کار جمعی، ابتکار، ترویج فرهنگ مقاومت و ایثار، تبلیغ ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی و گسترش خط و زبان فارسی، دولت مکلف است حمایت‌های لازم را از بخش غیردولتی اعم از حقیقی و حقوقی در موارد زیر به عمل آورد: ب. طراحی، تولید، توزیع، انتشار و صدور خدمات و محصولات فرهنگی، هنری، رسانه‌ای، صنایع‌دستی و میراث فرهنگی ماده (۱۱). سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی مجاز است: الف. اقدامات قانونی در جهت امکان ایجاد مراکز فرهنگی و گردشگری و نحوه تأسیس مراکز تخصصی غیردولتی را در زمینه میراث فرهنگی از قبیل موزه‌ها، مرمت آثار فرهنگی و تاریخی، کارشناسی اموال تاریخی و فرهنگی و همچنین مراکز جهت نظارت بر مراکز اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و گردشگری با استاندارد لازم و شرایط سهل و آسان را فراهم نماید. ب. از راه‌اندازی موزه‌های تخصصی به‌ویژه موزه‌های دفاع مقدس و شهدا توسط مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، تعاونی و بخش خصوصی حمایت مالی نماید. ج. از ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ سنتی عشایری و روستایی توسط بخش خصوصی و نهادهای عمومی غیردولتی و تعاونی با رعایت موازین اسلامی برای توسعه گردشگری حمایت مالی نماید. د. از مالکیت و حقوق قانونی مالکین بناها و آثار و اشیای تاریخی منقول در جهت حفظ، میانیت و کاربرد مناسب و اقدامات لازم جهت بیمه آثار حمایت مالی و معنوی نماید. ه. آثار فرهنگی تاریخی و میراث معنوی حوزه فرهنگی ایران، موجود در کشورهای همسایه و منطقه و سایر کشورها به‌عنوان میراث فرهنگی را شناسایی و حمایت نماید.</p>	<p>برنامه پنجم (۱۳۹۴ - ۱۳۹۵) مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی</p>
<p>بخش ۱۷. فرهنگ، هنر و ورزش ماده (۹۸). الف. دستگاه‌های اجرایی مکلف‌اند به‌منظور میانیت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع‌دستی و تشویق و توسعه گردشگری اقدامات زیر را انجام دهند: ۱. هزینه‌های مربوط به پژوهش، حفاظت و مرمت آثار منقول و غیرمنقول ثبت‌شده در فهرست آثار ملی و فهرست‌های ذی‌ربط در اختیار و در حیطه وظایف تخصصی همان دستگاه را در قالب بودجه سنواتی از محل اعتبارات خود تأمین کنند. ۲. تأسیسات گردشگری از هر نظر تابع قوانین و مقررات بخش صنعت گردشگری به‌استثنای معافیت‌های مالیاتی است و از شمول قانون نظام صنفی مستثنا است. ب. سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری موظف است اقدام لازم را با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط به‌منظور شناسایی، مستندسازی، حفاظت و مرمت و معرفی میراث فرهنگی (اعم از ملموس و ناملموس) میراث طبیعی، ایجاد شهرهای جهانی صنایع‌دستی و احیای هنرهای سنتی در حال زوال در حوزه فرهنگ و تمدن ایرانی و ثبت در فهرست میراث جهانی را طبق بودجه سنواتی به عمل آورد. ماده (۹۹). بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری موظف است نسبت به تهیه و اجرای طرح بهسازی و احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری را از محل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای تا پایان اجرای قانون برنامه در بودجه سنواتی اقدام نماید تا در چارچوب مفاد این ماده حفظ و مورد بهره‌برداری قرار گیرد. ماده (۱۰۰). الف. سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری مکلف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، سند راهبردی توسعه گردشگری را در چارچوب قوانین مربوطه با رویکرد استفاده حداکثری از بخش خصوصی جهت تصویب هیئت‌وزیران ارائه نماید. دولت موظف است تمهیدات زیر را به عمل آورد: ۱. تهیه و الحاق پیوست تخصصی میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری برای کلیه طرح‌های توسعه‌ای بزرگ و مهم جهت تطبیق با اهداف و وظایف سازمان مذکور در سطوح ملی، منطقه‌ای، استانی و شهری. ۲. اختصاص یارانه و تسهیلات مالی در چارچوب بودجه سنواتی و معافیت‌های مالیاتی و عوارضی به تأسیسات ایرانگردی و جهانگردی در چارچوب قوانین مربوطه. ۳. ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری، استفاده از ظرفیت بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری، واگذاری تسهیلات ارزان‌قیمت و سایر اقدامات حمایتی در قالب بودجه سنواتی. پ. دولت مکلف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، تمهیدات و اقدامات قانونی لازم را جهت مدیریت یکپارچه و جامع میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری به عمل آورد. ث. سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری می‌تواند بخشی از امور تصدی‌گری و اجرایی خود را به تشکلهای حرفه‌ای و تخصصی گردشگری (تشکیل شده طبق قانون)، واگذار کند.</p>	<p>برنامه ششم (۱۴۰۰ - ۱۳۹۶) مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴ مجلس شورای اسلامی</p>

ادامه یافته است. طبق بند «ز» ماده (۱۱۴) قانون برنامه چهارم توسعه به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری اجازه داده شده است «به‌منظور اعطای مجوز کاربری و بهره‌برداری مناسب از بناها و اماکن تاریخی قابل احیا با استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی، صندوق احیا و بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی فرهنگی را ایجاد نماید».^۲ براساس این قانون زمینه مشارکت بخش غیردولتی در احیای آثار تاریخی فراهم شد که با توجه به بودجه محدود دولت برای بخش میراث‌فرهنگی از گام‌های مهم در حفاظت به‌شمار می‌رود.

علی‌رغم روند رو به افزایش سیاست‌گذاری حفاظتی برنامه سوم تا چهارم، در برنامه پنجم توجه به موضوع حفاظت میراث‌فرهنگی تا حدی کاهش می‌یابد و سیاست‌ها کلی و نامشخص است. باین‌حال در بند «ج» ماده (۱۱) برای نخستین‌بار حفاظت از آثار و فرهنگ سنتی روستایی و عشایری مورد توجه قرار گرفته است. در بند «د» ماده (۱۱) حمایت مالی و معنوی از مالکین آثار تاریخی در قالب اختیارات سازمان میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی مطرح شده؛ همچنین در ماده (۳) دولت مکلف به حمایت از بخش غیردولتی در زمینه طراحی، تولید، توزیع، انتشار و صدور خدمات و محصولات فرهنگی، هنری، رسانه‌ای، صنایع‌دستی و میراث‌فرهنگی شده است.

در برنامه ششم توسعه، در بند «ب» ماده (۲) طرح‌های بازآفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری (حاشیه شهرها و بافت‌های فرسوده)، بافت‌های تاریخی و مناطق روستایی جزو مسائل محوری برنامه عنوان شده و پیش‌بینی بودجه سالیانه برای آنها در دستورکار دولت قرار گرفته است. در بند «الف» ماده (۹۸) تخصیص بودجه سنواتی حفاظت و مرمت آثار در اختیار دستگاه‌های اجرایی از محل اعتبارات خود آنها^۳ و در بند «ب» ماده (۹۸) انجام اقدامات به‌منظور شناسایی، مستندسازی، حفاظت و مرمت و معرفی میراث‌فرهنگی (اعم از ملموس و ناملموس) توسط سازمان

براساس قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲) اقدامات پراکنده‌ای در زمینه بهسازی و نوسازی بافت‌های شهری صورت پذیرفت. در سال ۱۳۷۴ با تصویب برنامه دوم توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی (۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸) بافت‌های کهن شهری مورد توجه قرار گرفتند. براساس آن، سازمان عمران و بهسازی و به‌دنبال آن، سازمان میراث‌فرهنگی حوزه شمول فعالیت‌های خود را از محدوده تک‌بنا به مجموعه‌های تاریخی گسترش دادند.^۱

موضوع حفاظت از بافت‌های تاریخی در برنامه‌های سازمان میراث‌فرهنگی در قانون برنامه سوم توسعه کشور مطرح شد. با تصویب و اجرای قانون برنامه سوم توسعه کشور، رویکرد نوینی نسبت به میراث‌فرهنگی کشور شکل گرفت؛ مجموع سیاست‌ها، اصلاح برخی از مقررات و قوانین مرتبط با حوزه میراث‌فرهنگی و گردشگری؛ برنامه‌ها و اقدامات صورت گرفته در این دوره، موجب شد تا عموم اجتماع، مدیران، جامعه تخصصی و حتی کارشناسان سازمان میراث‌فرهنگی نسبت به گذشته این حوزه، تغییر ذهنیت پیدا کردند؛ و موضوع حفاظت از ریشه‌های فرهنگی گذشته ازسوی سازمان میراث‌فرهنگی و تا حدودی ازسوی سایر سازمان‌های مرتبط، در این دوره مورد توجه قرار گرفت [۲۳]. ماده (۱۶۶) قانون برنامه سوم توسعه، دولت را ملزم به در پیش گرفتن سازوکارهای مدیریتی خاص به‌منظور اداره بافت‌های تاریخی و اعطای مسئولیت‌های بیشتر به نهادهای محلی کرده است؛ بنابراین مسئولیت مدیریت محدوده‌های مهجور و کم رونق شهرها برعهده نهادهای همگانی، صاحبان عمده زمین، ساکنان، پیشه‌وران و گروه‌های رفاه بومی است که همگی از آن بهره‌مند می‌شوند. محدوده‌هایی که احیای آنها با توفیق همراه بوده، اغلب از مشارکت نهادهای همگانی و بخش خصوصی و همچنین برخوردار از نهادهایی ویژه برای اداره امور بهره‌مند بوده‌اند [۲]. در قانون برنامه چهارم، رویکرد برنامه سوم نسبت به حفاظت

۱. از سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی وزارت مسکن و شهرسازی در این دوره، می‌توان به سیاست «تجمیع» در بافت‌های تاریخی اشاره کرد که در برنامه پنج‌ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور با عنوان «بافت مسئله‌دار شهری» معرفی شده است. در راستای تحقق سیاست تجمیع، ارزش‌های ملموس و ناملموس بافت‌های تاریخی شهری با هدف تأمین مسکن موردنیاز مردم، در برخی از شهرها مورد بی‌توجهی واقع شدند [۲۳].

۲. پیرو این قانون، صندوق احیا در سال ۱۳۸۴ تشکیل شد. بر اساس ماده (۴) اساسنامه صندوق (مصوب مرداد سال ۱۳۸۴) وظایف و اختیارات آن به‌شرح زیر مشخص شده است:

الف - تشویق، هدایت و حمایت از فعالیت‌های قانونی سرمایه‌گذاران.

ب - تعیین کاربری و اعطای مجوز بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی کشور با رعایت قوانین و مقررات مربوط.

پ - حمایت از اشخاص حقیقی و حقوقی مرتبط با احیای اماکن تاریخی جهت توسعه ظرفیت‌های فنی و مهندسی در این زمینه.

ت - اعطای تسهیلات حمایتی به بهره‌برداران.

ث - انجام سایر امور مرتبط با توسعه و تقویت احیا و بهره‌برداری اماکن تاریخی با رعایت قوانین و مقررات مربوط.

۳. این بند در عمل به نتایج اجرایی مورد انتظار منتج نشده است. علت اصلی این امر را می‌توان ناشی از این موضوع دانست که دستگاه‌ها با وجود تکلیف قانونی از اعتبارات

لازم در این زمینه برخوردار نشده‌اند. علاوه بر این، در حال حاضر تصویر واضحی از میزان میراث در اختیار هر دستگاه، موجود نیست [۲۴].

■ قوانین مهم ایران در حوزه حفاظت

در جدول ۲، مروری اجمالی بر قوانین مهم تصویب شده در خصوص حفاظت میراث فرهنگی ارائه گردیده است. اولین اقدام قانونی که زمینه حفاظت آثار ارزشمند را فراهم می‌سازد، شناسایی و ثبت آنهاست. این موضوع در «قانون راجع به حفظ آثار ملی» مصوب سال ۱۳۰۹ که به‌عنوان قانون پایه‌ای و مادر در حوزه حفاظت میراث فرهنگی شناخته می‌شود، مورد توجه قرار گرفته است. براساس این قانون تنها ارزش تاریخی اثر (آثاری که تا پایان دوره زندگی در ایران احداث شده‌اند) موجب ثبت اثر است. در «قانون ثبت آثار ملی» مصوب سال ۱۳۵۲ این موضوع تا حدی تکمیل شد و آثار واجد اهمیت به‌لحاظ شئون ملی را نیز شامل شد که حوزه معنایی به حساب می‌آید. در «دستورالعمل تعیین آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی شماره ۹۸۲۱۰۰/۲۸۲۸۶ تاریخ ۱۳۹۸/۰۹/۰۴»، اثر واجد ارزش فرهنگی و تاریخی، اثری در نظر گرفته شده است که برخوردار از ارزش‌هایی محلی و منطقه‌ای به‌لحاظ فرهنگی و تاریخی باشد؛ همچنین آثاری که در فرایند ثبت ملی قرار می‌گیرند نیز در زمره آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی قلمداد می‌شوند. ثبت آثار همچنان دارای چالش‌های عدیده‌ای است؛ در این راستا اصلاح و بازبینی فرایندها و شاخص‌های ثبت آثار ملی می‌تواند زیرساخت‌های لازم برای فعالیت‌های تکمیلی حمایتی و حفاظتی را فراهم کند و زمینه‌های لازم برای فعال‌سازی و به‌کارگیری مؤثر کنشگری مالکان و متصرفان قانونی این آثار و نیز کاستن دست‌درازی‌ها و تملک‌های بی‌رویه و غیراصولی به‌وجود آورد [۲۷].

در رابطه با حفاظت معنایی آثار تاریخی در قانون‌های تکمیلی مربوط به ثبت آثار می‌توان ارزش‌های معنایی را مورد تأکید قرار داد؛ و یا مواردی از ابعاد معنایی مربوط به اصالت و هویت اثر در مدارک ثبتی آن قید شود. همچنین دسته‌بندی و اولویت‌بندی ارزشی موارد ثبت‌شده، می‌تواند در مدیریت اقدامات حفاظتی و شناساندن آثار و آگاهی عموم مؤثر واقع شود.

میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مطرح شده است. در ماده (۹۹) قانون برنامه ششم توسعه، بهسازی و احیای حداقل ۳۰۰ روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری مورد توجه قرار گرفته است. در ماده (۱۰۰) تهیه و الحاق پیوست تخصصی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی برای طرح‌های توسعه‌ای بزرگ و مهم مطرح شده است؛ در واقع تهیه پیوست تخصصی میراث فرهنگی می‌تواند گامی مهم در جهت تعامل حفاظت و توسعه باشد؛ اما تاکنون عملیاتی نشده است.

به‌طور کلی همه این موارد ظرفیت‌های قانونی برای حفاظت جامع ایجاد می‌کنند و دارای اهمیت هستند؛ با وجود این در اجرا با موفقیت اندکی همراه بوده‌اند.^۱

ارزیابی برنامه‌های توسعه پنج‌ساله (اول تا ششم)، حاکی از آن است که از منظر خبرگان موضوعات فرهنگی ازجمله مسائل پیرامون میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در اولویت برنامه‌های توسعه نبوده‌اند؛ نقطه ضعف دیگر برنامه‌ها از دیدگاه خبرگان «عدم نظارت و پیگیری لازم بر اجرایی شدن احکام» است. نظارت و پیگیری از دو منظر قابل طرح است؛ نخست، مجلس بنابر وظیفه نظارتی خود رصد برهه‌ای و نهایی احکام مرتبط برنامه را باید مدنظر قرار دهد و دوم، دستگاه متولی امر باید تکالیف مرتبط سایر دستگاه‌ها و سازمان‌ها در حوزه‌های تخصصی خود را به‌طور مجدانه‌ای پیگیری نماید [۲۶].

مرور برنامه‌های پنج‌ساله نشان می‌دهد که رویکرد حفاظت معنایی نسبت به میراث فرهنگی در این برنامه‌ها تقریباً مغفول مانده است؛ از این رو لازم است شناسایی معانی محیطی و ابعاد فرهنگی ناملموس آثار تاریخی و اهتمام نسبت به حفظ و صیانت از این معانی، در قوانین و برنامه‌های آینده کشور مطرح شود؛ همچنین نظارت و پیگیری‌های لازم بر اجرایی شدن آنها مورد توجه قرار گیرد.

۱. در تاریخ ۱۴۰۰/۰۴/۱۲ مصوبه ماده واحده «تجمیع و یکپارچه‌سازی اجرای پیوست‌های حوزه فرهنگ در طرح‌ها و برنامه‌های مهم و کلان» بنابه پیشنهاد دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه نهم ستاد هماهنگی نقشه مهندسی فرهنگی کشور به تصویب رسید. در این ماده واحده آورده شده است که «به‌منظور کاهش هزینه‌ها و رفع هم‌پوشانی تکالیف موازی قانونی و شفاف‌سازی وظایف دستگاه‌ها در اجرای پیوست‌های حوزه فرهنگ در طرح‌ها و برنامه‌های مهم و کلان، مشتمل بر: پیوست فرهنگی، پیوست اجتماعی، پیوست خانواده و پیوست میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، اجرایی‌سازی پیوست‌های مزبور تحت عنوان «پیوست فرهنگی و اجتماعی» تجمیع و یکپارچه می‌شود. طبق تبصره «۱» این ماده واحده، آیین‌نامه اجرایی پیوست فرهنگی و اجتماعی و شرح خدمات نمونه آن در حوزه‌های تخصصی باید ظرف مدت ۶ ماه به پیشنهاد سازمان برنامه و بودجه و با همکاری دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، دبیرخانه ستاد ملی زن و خانواده، دبیرخانه شورای اجتماعی کشور، وزارت میراث فرهنگی و گردشگری، دستگاه‌های ذی‌ربط و مراکز علمی و پژوهشی، به تصویب ستاد هماهنگی نقشه مهندسی فرهنگی کشور برسد؛ بدین جهت، پیگیری این موضوع حائز اهمیت است [۲۴].

تهیه این پیوست در بند «۳۳» ماده (۳) پیش‌نویس لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی (۱۴۰۱) نیز تصریح شده است [۲۵].

جدول ۲. قوانین مهم ایران در حوزه حفاظت

عنوان قانون	تاریخ تصویب	موضوعات مهم
قانون راجع به حفظ آثار ملی	۱۲ آبان‌ماه سال ۱۳۰۹	در مورد ثبت و حفاظت از آثار ملی (توسط وزارت معارف وقت) و تعیین تکالیف و حدود و مقرراتی برای مالکان و متصرفان خصوصی آثار ثبت‌شده در مورد نحوه بهره‌برداری.
قانون ثبت آثار ملی	۱۲ آذرماه سال ۱۳۵۲	آثار غیرمنقولی را که از نظر تاریخی یا شیون ملی واجد اهمیت باشند، بدون توجه به زمان خلق اثر، شامل قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹ کرده است.
اصل هشتادوسوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۱۲ آذرماه سال ۱۳۵۸	«اصل هشتادوسوم: بناها و اموال دولتی که از نفایس ملی باشد قابل انتقال به‌غیر نیست، مگر با تصویب مجلس شورای اسلامی آن هم در صورتی که از نفایس منحصر به فرد نباشد».
قانون اساستنامه سازمان میراث فرهنگی کشور	۱ اردیبهشت ماه سال ۱۳۶۷	مهم‌ترین ماده این قانون را که شاید بتوان ماده (۳) آن محسوب کرد، وظایف این سازمان را در ۲۴ بند برشمرده است. در بند «۱» تهیه و تنظیم و اجرای برنامه‌های پژوهشی پیرامون آثار باقیمانده از گذشتگان مورد اشاره قرار گرفته است. در بند «۱۰»، تهیه و اجرای طرح‌ها به‌منظور حراست، حفاظت، تعمیر، مجموعه‌های باارزش فرهنگی - تاریخی و در بند «۱۱»، اظهار نظر درباره کلیه طرح‌های عمرانی جامع و تفصیلی مناطق فرهنگی و تاریخی و جلوگیری از هرگونه تخریب آنها مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در بند «۱۲» به تعیین حریم بناها، مجموعه‌ها و محوطه‌های تاریخی و همچنین تعیین ضوابط طراحی داخل حریم اشاره شده است. در بندهای «۱۹» و «۲۰» بر تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی و تشویق مردم به مشارکت در حفاظت تأکید شده است.
قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری	۲۳ دی‌ماه سال ۱۳۸۲	در این قانون جدایی سازمان میراث فرهنگی از وزارت فرهنگ و ارشاد و وظایف و اختیارات آن بیان شده است. موضوع ماده (۳) این قانون تشکیل «شورای عالی میراث فرهنگی و گردشگری» به ریاست رئیس‌جمهور یا معاون اول رئیس‌جمهور و عضویت رئیس سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و وزیر امور خارجه، مسکن و شهرسازی، راه و ترابری، کشور، فرهنگ و ارشاد اسلامی، علوم، تحقیقات و فناوری، امور اقتصادی و دارایی و آموزش و پرورش و رؤسای سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، صداوسیما جمهوری اسلامی ایران و حفاظت محیط زیست و چهار نفر کارشناس خبره با پیشنهاد رئیس سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و حکم رئیس‌جمهور است.
قانون کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس	۲۲ آذرماه سال ۱۳۸۴	ماده واحده- به دولت جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شود به کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس مشتمل بر یک مقدمه و چهار ماده به شرح پیوست ملحق شده و اسناد مربوط را ارائه نماید. در ماده (۲) با موضوع تعاریف اصطلاح «حراست» چنین تعریف شده است: به اقداماتی با هدف تضمین دوام میراث فرهنگی ناملموس از جمله شناسایی، مستندسازی، تحقیق، حفظ، حمایت، ترویج، ارتقا، انتقال به‌ویژه از طریق آموزش رسمی و غیررسمی و نیز احیای ابعاد مختلف میراث اطلاق می‌شود.

موضوعات مهم	تاریخ تصویب	عنوان قانون
موضوع این قانون انجام اقداماتی به منظور ایجاد وحدت رویه در فرایند احیا، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری و تعیین محدوده‌های مورد حمایت است. مواد (۶) و (۷) و (۸) در مورد جلب مشارکت مالکان؛ مواد (۹) و (۱۰) در مورد حقوق مالکانه؛ مواد (۱۱) تا (۱۵) در مورد تأمین هزینه‌ها، ماده (۱۶) مکلف کردن وزارت مسکن و شهرسازی (سازمان عمران و بهسازی شهری ایران) نسبت به تهیه و تدوین سند ملی راهبردی احیا، بهسازی و نوسازی و توانمندسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری با رویکرد ضوابط شهرسازی معماری ایرانی اسلامی.	۱۲ دی‌ماه سال ۱۳۸۹	قانون حمایت از احیا، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری
در این قانون رویکرد پاسداری از ارزش‌های معنوی مطرح شده؛ اما مورد تأکید قرار نگرفته است. اصطلاح حفاظت برای پاسداری از ارزش‌های مادی و اصطلاح صیانت برای پاسداری از ارزش‌های معنوی به کار برده شده است. همچنین وظایف دستگاه‌ها و نحوه تعامل آنها در امر حفاظت تعیین شده است.	۲ تیرماه سال ۱۳۹۸	قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی
به موجب ماده واحده این قانون سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با تمامی اختیارات و وظایف قانونی و بدون توسعه تشکیلات و افزایش نیروی انسانی به «وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» تبدیل می‌شود.	۲۴ تیرماه سال ۱۳۹۸	قانون تشکیل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

می‌گیرد؛ به عبارتی مشکلی که در تعریف میراث ناملموس وجود دارد، جداسازی آن از میراث ملموس است. هرچند تعلق آنها به جوامع و گروه‌ها تأکید می‌شود؛ اما تعلق آنها به مکان‌های زیست انسان و چگونگی پیوند آنها با فضاهای زندگی مردمان نیاز به توجه دارد. به خصوص این موضوع در زمینه حفاظت معنایی بناها، بافت‌ها و مجموعه‌های تاریخی دارای اهمیت است؛ لذا برای تأکید بر این بخش و نقش مهم آن می‌توان از عبارت «میراث ناملموس وابسته به مکان» استفاده کرد. مثلاً حرفه مسگری یا عطاری یا سایر حرفه‌های موجود در بازارهای تاریخی، در پیوند با مکان هستند و خارج از مکان خود معنای اصلی خود را ندارند؛ در واقع اینها همان عناصر ناملموس و نامرئی هستند که روح مکان را می‌سازند. مشخصه اصلی میراث ناملموس وابسته به مکان این است که در ارتباط با مکان و اثر تاریخی تولید معنا می‌کنند و همین معناداری سبب ارتباط، اتصال و پیوند بین نسل‌ها می‌شود. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد قانون مهم دیگر در این زمینه، قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی مصوب تیرماه سال ۱۳۹۸ است. در ماده (۲) این قانون، رویکرد صیانت از ارزش‌های تاریخی - فرهنگی مورد توجه قرار گرفته و در مواد (۱۰) تا (۱۵) گام‌های نسبتاً امیدبخشی برای بسترسازی حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی و هم‌گرا

بررسی قوانین دیگر در حوزه حفاظت نشان می‌دهد مواردی که بیشتر به بحث **حفاظت معنایی** مرتبط هستند، عبارتند از: [قانون کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس \(۱۳۸۴\)](#) و [قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی \(۱۳۹۸\)](#)؛ که در ادامه نکاتی درباره جزییات این قانون‌ها مورد اشاره و بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

به موجب قانون کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس (۱۳۸۴)؛ ایران به کنوانسیون مذکور (یونسکو، ۲۰۰۳) می‌پیوندد؛ در ماده (۱۲) کنوانسیون، دولت‌ها موظف به تدوین یک یا چند فهرست از میراث فرهنگی ناملموس موجود در سرزمین خود هستند که این فهرست‌ها دائماً باید تهیه و به‌روز شوند. هر دولت عضو برای ثبت اثر نیاز به ارائه گزارش‌های منظم دارد. این کار باعث شناسایی دقیق میراث فرهنگی ناملموس شده و سازمان‌های مربوطه را به توجه به میراث فرهنگی وادار می‌کند [۲۸].

با وجود تأثیرات مثبت مربوط به توجه به میراث ناملموس، نکته ظریفی که وجود دارد این است که با جداسازی میراث ناملموس از ملموس، بخشی از میراث ناملموس که در پیوند با مکان‌ها و بافت‌های تاریخی قرار دارد و به‌مانند یک کلیت (ترکیب جسم و روح) عمل می‌کند، کمتر مورد توجه قرار

مرتبه که ۲ مرتبه به لایه‌های حفاظتی (منظری، ساختاری، عملکردی) اشاره شده است. لذا با توجه به عدم تأکید لازم به نظر می‌رسد جایگاه صیانت در نگاه قانونگذار مبهم بوده و سیاست مشخصی برای دستیابی به آن دنبال نمی‌شود.

■ آیین‌نامه‌های اجرایی مرتبط

در جدول ۳، برخی از آیین‌نامه‌های مرتبط با حوزه حفاظت ارزش‌ها و معانی میراث‌فرهنگی مطرح شده است. در ماده (۲) [آیین‌نامه اجرایی بند «ج» ماده \(۱۶۶\) قانون برنامه سوم توسعه \(۱۳۸۰\)](#) حمایت از اجرای پژوهش‌های موضوعی تاریخی فرهنگی و تهیه و اجرای طرح‌های مرمت، ساماندهی و احیای ابنیه و بافت‌های تاریخی براساس طرح مصوب و با نظارت سازمان میراث‌فرهنگی؛ همچنین حمایت از هنرمندان و صاحبان مشاغل سنتی مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. در ارتباط با [میراث ناملموس](#) نیز در [آیین‌نامه اجرایی قانون الحاق جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حراست از میراث‌فرهنگی ناملموس \(۱۳۸۷\)](#)، سازمان میراث‌فرهنگی موظف به تشکیل «کارگروه ملی میراث‌فرهنگی ناملموس» شده است و در [آیین‌نامه پاسداری از میراث‌فرهنگی ناملموس شهرها و روستاها \(۱۴۰۰\)](#)، تهیه سندی با عنوان الگوی مشارکت در معرفی و ترویج میراث‌فرهنگی ناملموس شهرها و روستاها مطرح شده است که برنامه‌ریزی، ارائه سازوکار اجرایی، تهیه پیش‌نویس و تصویب آن از طریق کارگروه ملی و همچنین نظارت بر اجرا، پایش و روزآمدسازی آن برعهده وزارت میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی است. با اینکه در این دو آیین‌نامه موارد خوبی مطرح شده است؛ اما نیاز به ارائه جزییات تفصیلی به‌صورت دستورالعمل‌های پیوست با رویکرد بومی دارد؛ همچنین نیاز به رصد دقیق اقدامات به عمل آمده در راستای میزان اجرایی شدن این آیین‌نامه‌ها وجود دارد.

کردن اقدامات سازمان‌های ذی‌ربط دیده می‌شود؛ اما با توجه به ابعاد مسئله، این اندازه توجه، کافی به نظر نمی‌رسد. زیرا در صورت عدم قانونگذاری با اولویت نهادن به وجه معنایی حفاظت و نیز نبود برخورد قاطع با مداخلات غیرصحيح و آسیب‌های جدی به آثار تاریخی واجد ارزش که سرمایه‌های فرهنگی محسوب می‌شوند، لطمات وارده به هویت فرهنگی و اقتدار ملی در آینده جبران‌ناپذیر خواهد بود.

با اینکه در قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی حفاظت بُعد معنوی میراث مورد اشاره قرار گرفته؛ اما محوریت نیافته و همچنان در حاشیه باقی مانده است. در این قانون، اصطلاح حفاظت برای پاسداری از ارزش‌های مادی و اصطلاح صیانت برای پاسداری از ارزش‌های معنوی به‌کار برده شده است. اصطلاح‌های حفاظت، مرمت، احیا و صیانت به‌ترتیب تعریف می‌شوند^۱ و همین ترتیب گویای اهمیت کمتر صیانت در نگاه قانونگذار و همچنین جداسازی آن از حفاظت است. نکته‌ای که وجود دارد مترادف بودن لغوی اصطلاح‌های حفاظت و صیانت است و گذشته از آن اگر صیانت به موضوع ارزش‌های معنوی اختصاص یافته، لازم است بلافاصله در کنار حفاظت مادی مطرح شود. نکته دیگری که باید به آن توجه داشت اینکه تفکیک عناصر معنوی و آثار مادی میراث‌فرهنگی امری آسیب‌رسان و ساده‌انگارانه است؛ اگرچه در کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز این تفکیک مشاهده می‌شود، اما همان‌طوری که پیش‌تر نیز اشاره شد برای حفاظت از میراث‌فرهنگی نباید از این موضوع غفلت شود که ارتباط بین میراث ملموس و ناملموس، به‌مثابه جسم و روح است. روح میراث‌فرهنگی، از هویت فرهنگی ملت‌ها سرچشمه می‌گیرد و به کالبد آن، معنا می‌بخشد؛ درواقع در صورت جداسازی این دو، بیم آن می‌رود که تنها بخش اول برنامه‌ها که حفاظت ابعاد ملموس آثار است، مورد توجه قرار گیرد. نکته دیگر آنکه اصطلاح صیانت فقط یک‌بار در متن قانون (به‌جز قسمت تعریف) به‌کار رفته است و اصطلاح حفاظت ۱۱

۱. الف - حفاظت: به‌معنای کلیه فعالیت‌های پسینی و پیشینی در پاسداری از ارزش‌های مادی است همچون بناهای تاریخی ب. مرمت: عملیات تخصصی و همه‌جانبه (کمی و کیفی) است که هدف آن حفظ، بیان و آشکار کردن ارزش‌های تاریخی، فرهنگی و زیبایی‌شناختی یک اثر با لحاظ اصالت و یکپارچگی آن است و مراحل گوناگونی اعم از تداوم، تثبیت و استحکام‌بخشی تا بازگردانی وضعیت موجود به وضعیت اصیل و پایدار را شامل می‌شود. پ. احیاء: فرایندی هدفمند از مجموعه اقداماتی است که برای حفاظت و ارتقای کیفی با حفظ اصالت و یکپارچگی در بافت‌های تاریخی-فرهنگی انجام می‌شود. ت. صیانت: به‌معنای کلیه فعالیت‌های پسینی و پیشینی درخصوص پاسداری از ارزش‌های معنوی است. همچون ارزش‌های بناهای معنوی که مربوط به تاریخ و فرهنگ یک کشور باشد.

جدول ۳. آیین‌نامه‌های مهم ایران در حوزه حفاظت

عنوان آیین‌نامه	تاریخ	موضوعات مهم
آیین‌نامه اجرایی بند «ج» ماده (۱۶۶) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	۹ خردادماه سال ۱۳۸۰	در ماده (۱) وزارت کشور به ایجاد ساختار مدیریتی مناسب در شهرهای دارای بافت تاریخی و همچنین شهرداران به انجام وظایف مربوطه تا قبل از تشکیل واحدهای سازمانی مکلف گردیده‌اند. موضوع ماده (۲) برنامه‌ریزی، تهیه و اجرای طرح‌ها و انجام اقدامات لازم به‌منظور تحقق ضوابط حفاظتی است. از جمله در بند «۴»، حمایت از اجرای پژوهش‌های موضوعی تاریخی فرهنگی و تهیه و اجرای طرح‌های مرمت، ساماندهی و احیای ابنیه و بافت‌های تاریخی براساس طرح مصوب و با نظارت سازمان میراث فرهنگی و احداث بناهای مورد نیاز با رعایت اصول منبعث از هویت تاریخی فرهنگی؛ و در بند «۷» حمایت و مساعدت فنی، کارشناسی، مالی و اجرایی نسبت به هنرمندان، صاحبان مشاغل سنتی و بومی و کارگاه‌های هنرهای سنتی مستقر در بافت‌های تاریخی مطرح شده است.
آیین‌نامه اجرایی قانون الحاق جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس - مصوب ۲۰۰۳ یونسکو	۶ بهمن‌ماه سال ۱۳۸۷	بر اساس ماده (۲) این آیین‌نامه، سازمان موظف می‌شود اقداماتی در زمینه میراث فرهنگی ناملموس انجام دهد که عبارتند از: پژوهش؛ شناسایی و تعیین مصادیق؛ مستندسازی؛ اقدامات لازم جهت حفظ میراث از جمله ثبت آن؛ معرفی منتخب آثار ثبت و تأیید شده به یونسکو جهت ثبت در فهرست‌های بین‌المللی؛ معرفی میراث تأیید شده در رسانه‌های عمومی؛ برگزاری نمایشگاه‌ها و همایش‌های داخلی و بین‌المللی برای معرفی میراث تأیید شده؛ ایجاد موزه‌های مرتبط با میراث؛ حمایت از تشکلهای سازمان‌های مردم‌نهاد که در زمینه حفظ و احیا میراث تأیید شده فعالیت می‌نمایند. ماده (۳) این آیین‌نامه مربوط به ثبت مصادیق میراث فرهنگی ناملموس در فهرست‌های جداگانه عادی و فوری (نیازمند حمایت فوری) است. در ماده (۴) جلب مشارکت اقوام، جوامع، گروه‌های اجتماعی و اشخاصی که میراث ناملموس را خلق، حفظ و منتقل کرده و یا می‌کنند، در شناسایی و تعیین مصادیق میراث و حفاظت و حمایت از آن، مورد تأکید قرار گرفته است. در مواد (۵)، (۶)، (۷) و (۸) انجام اقداماتی در راستای معرفی و ترویج میراث مطرح شده است و طبق ماده (۹) سازمان می‌تواند واحد آموزشی و پژوهشی مستقل پیرامون موضوعات مرتبط در قالب پژوهشگاه موجود در سازمان تأسیس نماید. در ماده (۱۱) سازمان میراث فرهنگی به‌منظور حسن اجرای مقررات کنوانسیون و این آیین‌نامه به تشکیل «کارگروه ملی میراث فرهنگی ناملموس» موظف شده است.
آیین‌نامه اجرایی ماده (۵) قانون تشکیل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی	۲۰ فروردین‌ماه سال ۱۳۹۹	در ماده (۲) این آیین‌نامه، هیئت‌امنا به‌عنوان مسئول نگهداری و اداره مجموعه‌ها (اماکن، محوطه‌های تاریخی و موزه‌ها) تعیین شده است. در ماده (۱۰) منابع مالی برای نگهداری و اداره مجموعه‌های موضوع آیین‌نامه در چهار بخش تعیین شده است که عبارتند از: کمک مالی دولت به‌طور مستقیم یا از طریق وزارت یا پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری یا واحدهای تابع؛ کمک‌ها و هدایای اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی؛ درآمدهای ناشی از فعالیت‌های اصلی و جنبی مجموعه؛ هبه و وقف. در ماده (۱۲) تشکیل دبیرخانه نظارت بر فعالیت‌های هیئت‌های امنا در وزارت و در ماده (۱۳) ارائه خدمات مدیریتی، حقوقی، مالی، کارشناسی، آموزشی و فنی لازم به هیئت‌های امنا و مدیریت‌های مجموعه مطرح شده است.
آیین‌نامه پاسداری از میراث فرهنگی ناملموس شهرها و روستاها	۲۲ اردیبهشت‌ماه سال ۱۴۰۰	طبق ماده (۱) منظور از اصطلاح «الگوی مشارکت» در این آیین‌نامه، الگوی مشارکت در معرفی و ترویج میراث فرهنگی ناملموس شهرها و روستاها است که ممکن است فراخور ویژگی‌های اجتماعی، سیاسی و قومی، دارای تنوع شکلی و ساختاری باشد. در ماده (۲) این آیین‌نامه، وزارت با همکاری دستگاه‌های عضو کارگروه ملی میراث فرهنگی ناملموس نسبت به برنامه‌ریزی، ارائه سازوکار اجرایی، تهیه پیش‌نویس الگوی مشارکت و تصویب آن از طریق کارگروه ملی و همچنین نظارت بر اجرا، پایش و روزآمدسازی آن موظف شده است. در ماده (۳) معیارهای تدوین الگوی مشارکت آمده است. بر اساس ماده (۵) وزارت در راستای بومی‌سازی مشارکت و تقسیم‌کار محلی بین دستگاه‌ها با هدف معرفی و ترویج میراث فرهنگی ناملموس در سطح شهرستانی موظف به تشکیل کارگروه مشارکت در پاسداری از میراث ناملموس شهرها و روستاها شده است و در ماده (۶) وظایف این کارگروه تعیین شده است.

موضوعات مهم	تاریخ	عنوان آیین‌نامه
<p>در مواد (۲) و (۳) حقوق و امتیازاتی برای مالکان، متصرفان قانونی و بهره‌برداران خصوصی و غیردولتی آثار ثبت‌شده در نظر گرفته شده است. در ماده (۴) وزارت مکلف می‌شود به اقدام برای «۱»: آموزش مالکان، متصرفان قانونی و بهره‌برداران آثار و همچنین تهیه ضوابط عمومی و اختصاصی برای حفاظت، مرمت، تعمیر و نگهداری و ابلاغ آن به اشخاص مذکور؛ «۲»: ایجاد بانک اطلاعاتی آثار غیرمنقول تاریخی- فرهنگی؛ «۳»: حمایت از تولید و عرضه مصالح سنتی مناسب و ایجاد سهولت در دسترسی مالکان، متصرفان قانونی و بهره‌برداران آثار.</p> <p>در ماده (۵) پیگیری تأسیس مجمع خیرین میراث‌فرهنگی در سطح ملی و استان‌ها و در ماده (۶) حمایت از تشکیل‌های مردم‌نهاد حوزه میراث‌فرهنگی و طبیعی با توجه به ارزیابی گزارش عملکرد سالانه تشکیل‌ها توسط وزارت مطرح شده است. در ماده (۷) برای آن دسته از مالکانی از اقدام به تعمیر، مرمت، تکمیل، تجهیز فضا، حفاظت، نگهداری، احیا و معرفی آثار غیرمنقول تاریخی- فرهنگی می‌کنند، مجوز استفاده از نمانام (لوگو) دوستدار میراث‌فرهنگی در تبلیغات و سربرها به‌عنوان مشوق در نظر گرفته شده است.</p>	۳ مردادماه سال ۱۴۰۰	<p>آیین‌نامه حمایت از مالکان، متصرفان قانونی و بهره‌برداران خصوصی و غیردولتی آثار غیرمنقول و بافت‌های تاریخی- فرهنگی ثبت‌شده در فهرست آثار ملی و تاریخی، فرهنگی و باارزش</p>

محسوس است. با توجه به اینکه جایگاه این موضوع در بناها و بافت‌های تاریخی به‌عنوان میراث ارزشمند فرهنگی مورد توجه جدی قرار نگرفته و راهکارهای عملی آن شناسانده و معرفی نشده، چالش‌های جدی در حوزه‌های متعدد به‌ویژه در حوزه صیانت فرهنگی و هویتی و به‌طور کلی منافع ملی ایجاد خواهد نمود.

به‌طور کلی بررسی قوانین و آیین‌نامه‌های مهم ایران در حوزه حفاظت، حاکی از عدم توجه و حساسیت کافی و لازم نسبت به معانی نهفته در میراث‌فرهنگی و نگرش سطحی و رویکرد صرفاً فیزیکی در وضع قوانین و سیاستگذاری‌های فرهنگی است. براساس مطالعات انجام‌شده جای خالی رویه‌ها و سیاستگذاری‌هایی که ارزش‌های ملموس و غیرملموس و معانی میراث و حفاظت معنایی را مورد توجه قرار دهد، کاملاً

۳. مسئله‌یابی آینده

و توجه به ظواهر و جلوه بیرونی، ابعاد باطنی و پنهان آثار را کم‌رنگ می‌کند؛ تاجایی که حفاظت ظواهر و جلوه بیرونی در اکثر موارد به هدف حفاظت تبدیل شده و اکثر حفاظت‌های انجام‌شده از جنبه حفظ ابعاد فیزیکی و ظاهری میراث مطرح بوده است. به عبارتی به حفاظت صرفاً ظاهر جدا از باطن و ابعاد ناملموس و لایه‌های درونی‌تر توجه شده است. از این رو ابعاد دیگری از ارزش‌ها و معانی میراث ناشناخته باقی مانده و مورد بی‌توجهی واقع شده است؛ درحالی که باطن و وجه درونی، ورای ظاهر و صورت بیرونی، نگه‌دارنده ظاهر است. لذا توجه صرف به‌صورت و ظاهر بیرونی کافی نیست؛ انتخاب این رویکرد در حفاظت، گم‌گشتگی معنا در آثار را سبب خواهد شد. تغییرات در حال وقوع چه از ابعاد درونی، اتفاقات طبیعی و آسیب‌پذیری ذاتی و چه از ابعاد بیرونی و تأثیرات ناآگاهی‌های انسانی (با توجه به روندهایی مانند استاندارد کردن فرهنگ‌ها،

۳-۱. **حفاظت با رویکرد صرفاً کالبدی و گم‌گشتگی معنا**
در بناهای تاریخی ابعاد ملموس و ناملموس به مثابه جسم و روح چنان درهم‌تنیده شده‌اند که تضعیف و یا از بین رفتن هر کدام، مرگ تدریجی و نابودی آثار را به‌دنبال خواهد داشت؛ درواقع حفاظت از ابعاد ملموس بدون توجه به معنای تولید شده درگذر زمان، همچون حفاظت از جسم بدون توجه به روح غیرممکن بوده و به حفاظت صحیح و جامعی نمی‌انجامد. در تعریف حفاظت چنین بیان شده: «حفاظت کنشی است که از نابودی آثار جلوگیری می‌نماید همچنین تمام اعمالی که عمر میراث را تداوم بخشیده و طولانی نماید، در مقوله حفاظت می‌گنجد» [۲۹] همچنین حفاظت موضوعی فرهنگی است که منوط به فهم صحیح از ارزش‌های موجود در میراث است [۳۰]. کم‌رنگ شدن معنا در نگرش امروز بشر، درک میراث‌فرهنگی و حفاظت آن را تحت‌تأثیر قرار داده است. غلبه این نوع نگرش

بردباری موجب افزایش تهدیدهای مهلکی مانند زوال، کم‌رنگ شدن و تخریب میراث فرهنگی ناملموس می‌شوند و این امر به‌ویژه به دلیل فقدان منابع لازم برای حراست از این میراث رخ می‌دهد».^۳

با سرعت گرفتن توسعه شهرها و افزایش قیمت زمین و سودآوری ساخت‌وساز نیز، بسیاری از آثار و بافت‌های تاریخی، با نگرشی غیر صحیح، موانع توسعه محسوب شده و روند حذف شدن آنها شدت خواهد گرفت. به‌علاوه بودجه ناکافی برای حفاظت میراث، باعث تشدید مسئله خواهد شد. این موضوع سبب می‌شود ساده‌ترین، کم‌هزینه‌ترین و سریع‌ترین راه‌ها و مداخلات شتاب‌زده بدون تفکر در معنای اثر و بدون توجه به مصالح درازمدت جامعه، برگزیده شوند. تجارب مرمتی شهری نیز حاکی از آن است که توسعه شتاب‌زده آسیب‌های فراوانی بر بافت‌های با ارزش تاریخی ایران وارد کرده است [۳۱].

به‌طور کلی تهی شدن محیط از ارزش‌ها و خلأ معنا در ملازمه با کلان‌روند جهانی شدن باعث خواهد شد راهبر پذیرش و جایگزینی فرهنگ‌های دیگر، بیشتر باز شود. همچنین با ضعیف‌تر شدن ریشه‌های ارتباط فرهنگی، رهایی از تسلط فرهنگ ماده‌گرای غرب دشوارتر خواهد شد که خود تهدیدی جدی برای اقتدار ملی به‌شمار می‌رود.

۳-۳. رویکردهای جهانی نسبت به مسئله

حفاظت بعدی همه‌جانبه و جهانی دارد؛ درخصوص حفاظت از میراث فرهنگی دو دیدگاه اصلی وجود دارد: یکی دیدگاهی که فقط بر حفاظت ابعاد ملموس و فیزیکی تأکید دارد و در منشورهای اولیه توجه شده؛ دیگری دیدگاهی که بر حفاظت ابعاد ناملموس^۵ نیز تأکید داشته است. بررسی اسناد بین‌المللی از جمله بیانیه‌ها، منشورها و

مهاجرت‌های روستایی - شهری، گردشگری انبوه مهار نشده، آسیب‌دیدگی محیط فرهنگی و همچنین قابل مشاهده نبودن و نوع انتقال از گذشته تاکنون و مورد تهدید قرار گرفتن شرایط انتقال [۲۸] امری مشخص و مستعد آسیب‌پذیری است که بر لزوم توجه به مسائل حفاظتی تأکید می‌ورزد.

شواهد و تجارب در زمینه حفاظت میراث فرهنگی ایران نشانگر عدم توجه به پشتوانه تئوریک و آگاهی لازم نسبت به ارزش‌های موجود^۱ و کم‌توجهی و حتی بی‌توجهی به ابعاد معنایی نهفته و فقدان دیدگاه جامع در مسیر حفاظت است. به‌طور کلی جایگاه حفاظت معنایی به‌عنوان مفهومی پیچیده و چندبعدی، با گرایش حفاظت به ابعاد ملموس، به‌خوبی مورد توجه قرار نگرفته است،^۲ در صورت ادامه روند موجود و در حد شعار باقی ماندن رویکرد معنامحور در حفاظت، در طی یک تا سه دهه آینده شاهد از بین رفتن بخش وسیعی از میراث فرهنگی خواهیم بود.

۲-۳. کلان‌روندهای تشدیدکننده مسئله

کلان‌روندهای جهانی شدن و تغییر شکل اجتماعی موجب روبه‌زوال رفتن میراث فرهنگی ناملموس می‌شوند. مشکل جامعه جهانی، تغییر ماهیت و هویت فرهنگ‌هاست که با جهانی‌سازی در همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در حال به وقوع پیوستن است [۲۸].

در مقدمه کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس (۲۰۰۳) چنین آمده است: «با عنایت به وابستگی متقابل ریشه‌دار میان میراث فرهنگی ناملموس و میراث فرهنگی و طبیعی ملموس؛ با تصدیق اینکه دو جریان جهانی شدن و تغییر شکل اجتماعی، همراه با شرایطی که این دو پدیده برای گفتگوی مجدد جوامع ایجاد می‌کنند، همانند پدیده عدم

۱. طرح موسوم به «استفاده بهینه از اشیای باستانی و گنج‌ها» ۱۴۰۱، ارائه شده توسط تعدادی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی، هرچند مسکوت ماند و ارزش قانونی ندارد؛ ولی در روند اتفاقاتی که در حوزه تقنینی حفاظت میراث فرهنگی رخ داد، بیانگر رویکرد ناصحیح در قبال میراث فرهنگی است. این چنین موضوعی نشانه و نقطه خطر محسوب می‌شود.

۲. برای مثال می‌توان به از رونق افتادن و یا از بین رفتن برخی مشاغل در بازارهای تاریخی اشاره کرد؛ به‌طوری که اصالت و معنای آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ جذابیت مسگری در کوبش چکش بر روی مس هست که صدای عجیبی می‌پیچاند و همین صدا در آن مکان معنای خاصی تولید و هویت‌بخش آن می‌شد و شغل‌های متعدد دیگری که یادآور هویت فرهنگی هستند، یا از بین رفته یا رو به نابودی‌اند؛ همچنین ناهماهنگی‌ها و مداخلات غیرصحیح، اصالت و معنای اثر را تحت تأثیر قرار داده و از بین می‌برد؛ عدم آگاهی از تبعات فرهنگی تخریب بافت‌های تاریخی در شهرهای مختلف و موارد بیشمار دیگر بیانگر عدم توجه به پشتوانه تئوریک و آگاهی لازم نسبت به ابعاد معنایی نهفته در آثار تاریخی - فرهنگی در مداخلات انجام شده و یا در حال انجام است.

۳. برگرفته از متن قانون کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس (۱۳۸۴)، مجلس شورای اسلامی.

۴. شتاب‌زدگی در عمل و مداخله همانند بیماری‌ای است که تشخیص داده نمی‌شود و انواع موارد تجویز می‌شود که شکست و مرگ به‌همراه دارد؛ نگرش باید اصلاح شود؛ باید دانست با پدیده چندلایه پیچیده تکرار نشدنی و بارزش مواجه هستیم.

۵. تعریف یونسکو از میراث در کنفرانس سیاستگذاری فرهنگی (۱۹۸۲) به ابعاد ناملموس میراث فرهنگی اشاره دارد. کنوانسیون میراث ناملموس یونسکو (۲۰۰۳) نیز سند رسمیت یافتن این وجه از ارزش‌های میراث است. بر این اساس «میراث فرهنگی ناملموس به معنای اقدام‌ها، نمایش‌ها، ابرازها، دانش، مهارت‌ها و نیز وسایل، اشیاء، مصنوعات دستی و فضاهای فرهنگی مرتبط در میان جوامع، گروه‌ها و برخی افراد است».

یافتن ایکوموس (۲۰۰۸) «بیانیه کبک»^۵ به این موضوع دیده می‌شود؛ این بیانیه عوامل کالبدی، معنوی و انسان متعامل با اثر را به‌عنوان عواملی که به مکان، معنا، ارزش، احساس و راز می‌بخشند؛ تعریف می‌کند [۳۲]. در ایکوموس نیوزلند (۲۰۱۰)^۶ حفاظت براساس درک ابعاد ارزشمند میراث فرهنگی ملموس و ناملموس مطرح شده است. در نوزدهمین مجمع عمومی ایکوموس دهلی‌نو، هند، (۲۰۱۷)^۷ بر ضرورت احترام به تداوم ارزش‌های میراث‌های زنده، رابطه نزدیک بین فرهنگ و مردم تأکید شده؛ مکان‌های فرهنگی و مناظر، به‌همراه جوامع، سیستم‌های مدیریتی سنتی و باورها، میراث زنده و هویت فرهنگی را تشکیل می‌دهند [۳۳].

براساس این اسناد، حفاظت مجموعه‌ای از اقدامات است که موجب دستیابی انسان به ارزش‌ها، معانی، پیام‌ها و مفاهیمی می‌شود که در میراث نهفته هستند. به‌طور کلی حفظ معنا، از موارد تأثیرگذار در شکل‌گیری منشورها در جهان در زمینه حفاظت است و عملیات حفاظتی باید معناها را رصد و حفظ کند. از طرفی بین عوامل مؤثر بر حس مکان و حفاظت ارتباط نزدیک و معناداری وجود دارد و توجه به حس مکان بخش مهم حفاظت معنایی است [۱]. در نمودار ۱، روند تغییر نگرش‌ها در اسناد جهانی حفاظت از حفاظت فیزیکی صرف به‌سمت حفاظت معنایی نشان داده شده است. اهمیت این موضوع با توجه به تحولات و پدیدار شدن خلأ معنا به‌حدی است که پیش‌بینی می‌شود در آینده نزدیک منشورهای حفاظتی، محور معنایی حفاظت را کاملاً مورد تأکید قرار دهند.

قطعه‌نامه‌های منتشرشده در دهه‌های اخیر و با توجه به تحول بنیادین تعریف میراث فرهنگی [۳۲] و تسری آن از حوزه میراث ملموس به میراث ناملموس در دهه‌های پایانی قرن بیستم؛ همچنین مورد تأکید قرار گرفتن حفاظت فراتر از ابعاد فیزیکی و ملموس میراث فرهنگی و تقویت آن توأم با توجه به ارزش‌های ملموس میراث و مبتنی بر معنا و دغدغه وحدت ملموس و ناملموس نشان می‌دهد توجهات جهانی به مسئله در بیانیه‌ها و منشورهای حفاظت همگام با عمیق‌تر شدن بحران معنا در جهان روبه‌رشد بوده و نگرانی‌ها نسبت به موضوع در سطح جهانی از تغییرات و تهدیدات پیش‌رو را نشان می‌دهد؛ به‌طوری که در مباحث منشورها و سند‌های ایکوموس همچون سند نارا (۱۹۹۴)^۱، منشور بورا (۱۹۹۹)^۲ و سایر منشورها^۳ مطرح شده است؛ این دسته منشورها، زمینه‌ساز ورود مفاهیم جدید به حوزه حفاظت شد و موضوع توسعه اجتماعی - فرهنگی، احترام به ارزش‌ها و معنا و حفاظت آنها اهمیت ویژه‌ای یافت.

با توجه به تکامل تدریجی منشورهای بین‌المللی، تغییر نگرش‌ها در منشور بورا (۱۹۹۹)^۴ ظاهر شده و حفاظت از میراث را دارای ریشه در ارزش‌ها دانسته که ارتباط نزدیک با دریافت معنا دارد. قبل از منشور بورا مفهوم میراث در مورد ویژگی‌های مکان با ارزش‌های درونی به‌صورت واضح تعریف نشده بود؛ منشور بورا ویژگی‌های معنایی میراث و احترام به معنای میراث در زمینه حفاظت به‌همراه خصوصیت‌های ملموس آنها را مورد توجه قرار داده است؛ توجه ویژه به مفهوم روح مکان با اختصاص

۱. در سند نارا (۱۹۹۴) در زمینه حفاظت چنین آمده است «حفاظت هر تلاشی است که به‌منظور درک میراث، تاریخ و معنای آن، تضمین وجه مادی و در صورت نیاز ارائه و معرفی، مرمت و بهبود آن صورت می‌گیرد» [۱۶].

2. ICOMOS-Burra Charter 1999

3. ICOMOS 2008 a,b; 2010; 2011; 2017.

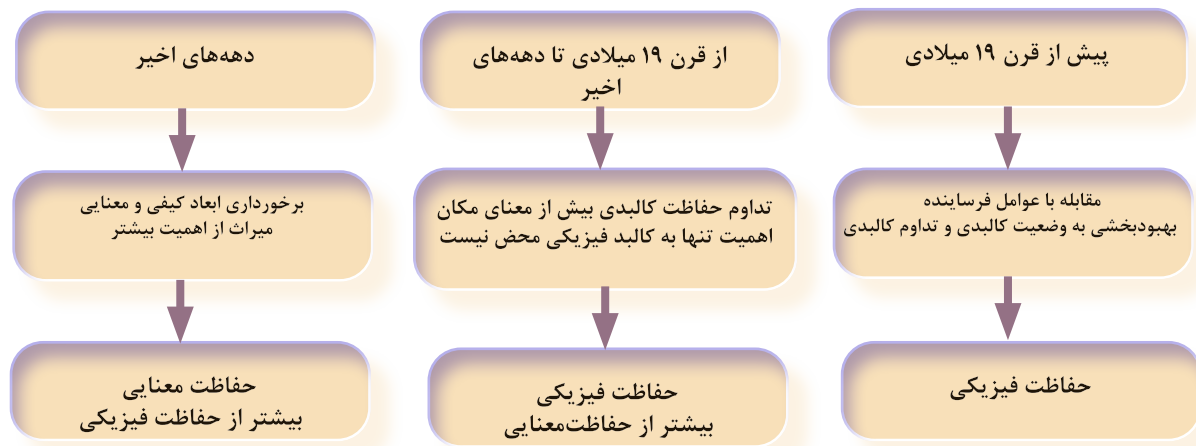
۴. منشور بورا حفاظت را این‌گونه را تعریف می‌کند: «کلیه فرایندهایی که مراقبت از یک مکان را با حفظ و تأکید بر ابعاد فرهنگی شامل می‌شود. منظور از مراقبت بسته به شرایط مختلف حفظ و نگهداری، مرمت، بازسازی، سازگار نمودن و در حقیقت به معنای ترکیبی از چند مورد مذکور هست».

5. ICOMOS, 2008 b.

6. ICOMOS, 2010.

7. ICOMOS, 2017.

نمودار ۱. نگرش‌های نظری در زمینه حفاظت در طول زمان در جهان^۱ [۳۳].

شهری، از توسعه کیفی^۳ عقب خواهند ماند و سرمایه‌های مردمی از عرصه حفاظت خارج و توسعه غیرپایدار خود باعث اتلاف بسیار سرمایه خواهد شد؛ در واقع حرکت سرمایه در جهت غیر پایدار اتفاق می‌افتد که علاوه بر هزینه‌های فرهنگی، هزینه‌های مادی زیادی نیز خواهد داشت.

نکته قابل‌ذکر دیگر آنکه برآورد ارزش کمی و کیفی آثار تاریخی - فرهنگی موجود در روستاها حاکی از رقیمی قابل توجه و ارزش‌های نهفته غیر قابل‌انکار در آنهاست،^۴ اما متأسفانه در نابودی و تخریب میراث روستایی در مقایسه با شهرها آزادی عمل بیشتری وجود دارد که غفلت نسبت به این موضوع نیز موجب شده تا امکان ارتباط با بخشی از تمدن و فرهنگ از بین برود و امکان تداوم هویتی مشکل و یا حتی غیرممکن شود [۳۶].

تبعات مسئله با توجه به تعامل و ارتباط متقابل میراث با صنعت گردشگری در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نیز، ابعاد متعدد علی‌الخصوص بُعد فرهنگی را تحت‌تأثیر قرار داده، تزلزل پایه‌ها و افول صنعت پردرآمد گردشگری برای کشوری

۳-۴. مسائل هویتی، فرهنگی و اقتصادی در ادامه روند موجود حفاظت

ادامه روند تخریب و تهی‌سازی معنایی از میراث فرهنگی ضمن نابودی، تبعات هویتی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی فراوانی در آینده و آسیب‌های جدی به منافع ملی را نیز در پی خواهد داشت. درحقیقت حفاظت فیزیکی صرف، به‌مرورزمان موجب ناکامی در دریافت و درک پیام‌های معنایی، انحطاط و زوال معنا و کم‌رنگ شدن تعامل مخاطبان و آثار تاریخی خواهد شد؛ از بین رفتن این ارتباط و تعامل، بروز رفتارهایی چون عدم تعهد و ترک، خطرات متروک شدن و ویرانی آثار را به‌دنبال خواهد داشت که نشانه‌های آن ظاهر شده است،^۲ از جمله مهاجرت و گریز بخش عظیمی از جمعیت اصیل بافت‌های تاریخی به خارج از محدوده تاریخی و جایگزینی ساکنینی که هیچ‌گونه تعلق به محل زندگی خود احساس نمی‌کنند [۲]، موجبات رکود و تخریب آن را فراهم می‌کند؛ در واقع بخش وسیعی از سطوح دایر شهری دارای توان بالقوه چشمگیر، روزبه‌روز دستخوش انزوا شده و با خارج شدن از دایره حیات فعال

۱. براساس بیانیه‌ها، منشورها و قطعنامه‌های بین‌المللی

۲. با توجه به مصاحبه‌های میدانی انجام‌شده نگرانی‌های شدید از آینده آثار ارزشمند باقی‌مانده مابین گروه‌های مختلف جامعه به‌ویژه ساکنان و مخاطبان آن در صورت ادامه این روند بی‌توجهی به معناها در حفاظت از آثار نیز وجود دارد.

۳. فرامرزی پاریسی در نشست مجازی «توسعه شهری و نسبت آن با ارزش‌های بافت تاریخی» (۱۴۰۰/۹/۲۰)، درخصوص توسعه کیفی چنین بیان داشته است: «مفهوم توسعه کیفی نقطه مقابل توسعه کمی (سند مرگ) در بافت‌های تاریخی، توسعه‌ای انسان‌محور، فرهنگ‌محور و به‌طور کلی معنامحور، فرصت توجه به کیفیت و حفظ دارایی‌ها و تمام مفاهیم و تجربیات زیستی بشر به‌منظور بقا بشر در بافت‌های تاریخی و حفاظت همه‌جانبه از آن را فراهم می‌کند؛ به عبارتی حفاظت از هر داشته‌ای در میراث کلیدواژه توسعه کیفی است» [۳۴].

۴. آبادی‌های دارای سکنه در کشور ۶۲۲۸۴ است؛ همچنین ۲۵/۹ درصد از جمعیت کشور در مناطق روستایی ساکن هستند [۳۵] شایان ذکر است که بسیاری از این آبادی‌ها دارای پیشینه تاریخی و آثار ارزشمند مانند مسجد، مقبره، حسینیه، حمام، آب انبار، یخچال، خانه و یا دیگر بناهای با ارزش تاریخی و فرهنگی هستند [۳۶].

خواهد داشت؛ همچنین بر تداوم حیات و پایداری آثار نیز تأثیر معکوس می‌گذارد.

همان‌گونه که اشاره شد بی‌توجهی به رویکرد معنایی در حفاظت میراث منجر به بروز آسیب‌های جدی در ابعاد وسیع هویتی، فرهنگی، گردشگری، اقتصادی و منافع ملی در آینده‌ای نزدیک خواهد شد؛ بنابراین قبل از اینکه تبدیل به مسائل ریشه‌دار و بحرانی شود، باید تبدیل به مسئله اولویت‌دار و دغدغه برای سیاستگذاران و حکمرانان شود.

سوابق و مشاهدات آسیب‌های تدریجی آثار از گذشته تاکنون، منجر به نگرش‌های سطحی حفاظتی شده و در پی اقدامات سطحی و عجولانه، این نوع دیدگاه‌ها و بدفهمی مسئله، خود سبب جایگزینی مسائل ابتدایی حفاظتی میراث با مسائل جدید و مشکلات بسیاری به‌ویژه خالی شدن محیط از معنا و گسست و انحطاط آن در روند حفاظت به دلیل عدم توجه به دیدگاه‌های جامع و عمیق خواهد شد.

با توجه به اینکه توسعه معمولاً از جنس فیزیکی و دست‌کاری مخرب و غیر پایدار اتفاق می‌افتد و تخریب‌های فراوانی در دهه‌های اخیر اتفاق افتاده؛ احتمال از بین رفتن جبران‌ناپذیر ارزش‌ها و انحطاط معنایی در میراث فرهنگی ایران و نیستی و نابودی کامل آثار در ده تا سی سال آینده و به تبع آن چالش هویت فرهنگی آینده و منافع و اقتدار ملی زیاد است.

۳-۶. ضرورت توجه حکمرانی به موضوع حفاظت معنایی میراث فرهنگی

با توجه به تعدد آثار تاریخی ثبت‌شده دارای زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و بستر کالبدی، بسیاری از چالش‌ها در باب حفاظت مطرح بوده و علی‌رغم اهمیت موضوع، تاکنون اقدامات شایسته و اساسی به‌منظور مدیریت موضوع و رفع چالش‌های آن صورت نپذیرفته و برنامه یا سیاست مشخص و هدفمند برای حفاظت معنایی وجود ندارد؛ به‌طوری که تبیین قوانین و دستورالعمل‌ها برای حفاظت معنایی از میراث فرهنگی صورت نپذیرفته است.

ماهیت ویژه آثار تاریخی - فرهنگی، هرگونه بی‌توجهی به حفاظت آنها را از جهات مختلف مردود می‌سازد؛ همچنین سهم این آثار ارزشمند در گردشگری موضوعی انکارناپذیر محسوب می‌شود. از این نظر دولت‌ها نیز به سودآوری حفاظت به دلیل جایگاه آن در گردشگری و رونق اقتصادی توجهی خاص دارند [۲]. از طرفی دیگر توجه به گردشگری به‌عنوان مهم‌ترین وسیله تبادل فرهنگی، موجبات معرفی فرهنگ به سایر کشورها را فراهم می‌آورد؛ لذا از جمله مواردی است که بر

با سابقه تمدنی ایران را نیز در پی خواهد داشت. زیرا بخشی از مخاطبان میراث را گردشگران علاقه‌مند به آثار تشکیل می‌دهند. آنچه گردشگران را جذب می‌کند، ارزش‌ها و معانی آثار است که پشتوانه‌ای فرهنگی به‌شمار می‌رود. نکته قابل‌ذکر به دلیل پیچیدگی و درهم‌تنیدگی حوزه‌های مختلف و پیوند و ارتباط متقابل، عدم رغبت حضور گردشگران، عدم پویایی و از بین رفتن بیشتر میراث و به تبع آن آثار منفی بر سایر حوزه‌ها و ابعاد مرتبط از جمله گسستن ارتباط بین نسلی و هویت ملی ایرانیان و قرارگیری در سراسیمی انحطاط هویتی، فرهنگی و اقتصادی را دربر خواهد گرفت؛ به عبارتی از دست دادن ارتباط با گذشته باعث می‌شود تا افراد احساس هویت، ملیت و اعتماد به خود را ازدست‌داده و برای نسل‌های آتی تشخیص مسیر آینده سخت‌تر شود؛ از این رو اهمیت و ضرورت پرداختن به مسئله به حدی است که می‌توان گفت بقای فرهنگی آینده در گرو حفاظت معنایی میراث فرهنگی است.

۳-۵. چپستی مسئله

شناخت و درک وسیع و کامل ابعاد ناملموس و ویژگی‌ها و ارزش‌های درونی و معناهای مستتر در آثار تاریخی - فرهنگی در مقایسه با شناخت صرفاً فیزیکی و ملموس آثار و همچنین انتقال معناها به نسل‌های آینده دشوار است. با گم‌گشتگی معنا و ناشناخته ماندن بخش وسیعی از ارزش‌ها، حفاظت از آنها نیز مورد غفلت واقع خواهد شد. از سوی دیگر نیز، یکی از دلایل عدم موفقیت و شکست بسیاری از اصول و پیشنهاد‌های موجود در مدیریت میراث فرهنگی این است که تحلیل‌ها و راهکارهایی که درباره ویژگی‌های آثار و حفاظت مطرح می‌شوند، اغلب تکیه بر مفروضات بیگانه دارند که به‌صورت مدل‌هایی وارداتی مورد استفاده قرار گرفته و فاقد تعریفی دقیق از ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و هویتی جامعه مورد مطالعه است [۲]. متأسفانه توجه و حساسیت کافی نسبت به موضوع از طرف سیاستگذاران و حکمرانان و قوانین لازم نیز وجود ندارد؛ همچنین از چالش‌های موجود در مسیر فعلی حفاظت جامع میراث فرهنگی، خلأهای قانونی و بی‌توجهی و عدم پایبندی به اجرای قوانین موجود است. حفاظت جامع از میراث بخش لازم سیاست فرهنگی است. شکاف بین مسئله و حکمرانی و عدم توجه به سیاستگذاری صحیح و کارآمد در زمینه حفاظت میراث فرهنگی به‌عنوان مسئله‌ای نوپدید و بنیادی، چگونگی و کیفیت آثار را در بستر زمانی تحت تأثیر قرار داده و با از بین رفتن پیوندهای عاطفی بین مکان و مخاطب، تأثیرات منفی در سطح نگاه‌ها در جامعه و بر احساسات مخاطبان نیز

به‌عنوان یکی از اساس حقوق فرهنگی، از میراث فرهنگی، ماهیت میراث فرهنگی را بی‌مفهوم و تهی از معنا می‌کند؛ لذا باید حمایت از میراث فرهنگی به‌عنوان حقی جمعی در ارتباط با هویت، به صراحت پذیرفته شود و نمی‌توان ارتباط حقوق بشری با میراث فرهنگی را انکار کرد [۳۹]. حفاظت از میراث فرهنگی در اغلب نظام‌های حقوقی، با وجود تفاوت نگرش‌ها و تفسیر جایگاهی که هر کشور برای میراث فرهنگی قائل است، از مسئولیت‌های حاکمیتی به حساب می‌آید؛ از این رو ایفای وظیفه و تعهد حاکمیتی با حقوق ملت گره خورده است. رویه دولت‌ها در ایفای تعهدات به‌منظور رعایت حقوق بشری در موضوع حفاظت به‌طور کلی به دو صورت است:

■ تعهدات سلبی دولت‌ها: بخشی از تعهدات دولت در کنوانسیون پاسداری از میراث فرهنگی ناملموس ۲۰۰۳ و نیز کنوانسیون تنوع فرهنگی ۲۰۰۵ یونسکو^۲ در این دسته قرار می‌گیرد؛

■ تعهدات ایجابی دولت‌ها: شامل زمینه‌سازی و برنامه‌ریزی‌ها برای حمایت از میراث فرهنگی است؛

علاوه بر دو تعهد فوق‌الذکر، همکاری دولت‌ها در حفاظت از میراث فرهنگی در چارچوب‌های یونسکو به‌عنوان یک اصل حقوق بین‌المللی است که براساس آن دولت‌ها برای حفاظت، تعهد همکاری دارند؛ زمانی حمایت از میراث فرهنگی از ضمانت اجرایی حقوقی برخوردار می‌شود که دولت‌ها با حمایت‌های سلبی و ایجابی در چارچوب سیاستگذاری‌ها، نقش بیشتری برای اقشار ملت‌ها در نظر داشته باشند [۳۸].

۳-۸. فرصت‌های ناشی از مواجهه به‌هنگام حکمرانی با مسئله

ارائه به‌هنگام راهکارهای مناسب به‌منظور شناخت، حفاظت و چگونگی به‌کارگیری آنها به‌عنوان محرک‌هایی در جهت توسعه کیفی، نوعی پاسداری از سرمایه‌های ملی تاریخی کشور است و سبب می‌شود تا با کشف رمز و رازها و نشانه‌های نهفته در آنها، اصول پایدار به‌جای مانده از گذشته و هویت و اصالت آن حفظ شود. در واقع فرصت‌های مواجهه به‌هنگام با مسئله را می‌توان ارائه رویکردهای جدید حفاظتی میراث فرهنگی و ارتقا و اعتلای هویت فرهنگی، تحکیم روابط اجتماعی، رشد و رونق گردشگری، تجدید حیات اقتصادی و اقتدار ملی دانست. حیات‌بخشی به قلمرو همگانی بافت‌های تاریخی می‌تواند از طریق برنامه‌های طرح‌ریزی شده به‌وجود آید. این امر مشتمل

اهمیت موضوع در راستای سیاستگذاری صحیح و کارآمد در حکمرانی آینده‌نگر می‌افزاید.

خلأهای قانونی و فقدان جایگاه رویکرد معنایی در قوانین حفاظت از آثار تاریخی،^۱ ضعف سیاستگذاری و عدم توجه جدی به موانع و عوامل مخل و عدم ایجاد تسهیلات و حمایت‌های قانونی و تشویقی در راستای اولویت‌بخشی به حفاظت معنامحور و پایدار، همچنین ضعف دستگاه‌های نظارتی موجب تخریب و نابودی آثار ارزشمند می‌شود و از جمله موارد تشدیدکننده مسئله خواهد بود و اهمیت و اولویت ویژه مسئله نوپدید در آسیب‌شناسی قوانین و حکمرانی آینده را دوچندان می‌کند که نیازمند توجه جدی مجلس شورای اسلامی و نهادهای سیاستگذار است.

۳-۷. حفاظت میراث و حقوق فرهنگی

با توجه به مفهوم میراث فرهنگی و ارتباط آن با فرهنگ از ابعاد مختلف و حتی حقوق می‌توان میراث فرهنگی را یکی از اشکال حقوق فرهنگی تلقی کرد؛ لذا با تأکید بر این معیار حقوقی که حقوق بشر، قابل انشقاق نیست و همچنین اعلام کنفرانس جهانی حقوق بشر در وین (۱۹۹۳) مبنی بر اینکه حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی وابسته به همدیگر هستند، حقوق فرهنگی را از حقوق بشر نباید جدا تلقی کرد [۳۷]. در مقایسه با سایر حقوق بشری از قبیل حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی و حقوق اقتصادی، به حقوق فرهنگی کمتر پرداخته شده است که دلیل آن را می‌توان، دشواری و گستردگی مفهوم فرهنگ دانست؛ در ماده (۲۷) میثاق حقوق مدنی و سیاسی و پیش از آن در ماده (۲۷) اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز به‌حق افراد بر مشارکت در زندگی اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان حق جمعی توجه شده است. حقوق فرهنگی، مجموعه‌ای از حقوق بشری است که افراد در شیوه زندگی خود بدان نیاز دارند و این حقوق با توجه به زندگی بشر، حقوق فردی و جمعی را در برمی‌گیرد با این توصیف عبارت «شیوه زندگی» در تعریف فرهنگ با موارد متعددی نیز در میراث فرهنگی و همچنین بسیاری از جنبه‌های حقوق بشری ارتباط پیدا می‌کند [۳۸].

یکی از مواردی که باید مورد توجه واقع شود، موضوع حق بر هویت فرهنگی است، حمایت از میراث فرهنگی ریشه در احترام به هویت دارد؛ تفکیک حق بر هویت فرهنگی،

۱. زوال معنا و مرگ ارزش‌های میراث فرهنگی و گسست ریشه‌های ارتباط با فرهنگ غنی گذشته در عدم توجه به رویکرد معنایی در حفاظت و عدم اقبال شهروندان به فرهنگ ملی و در نتیجه افول اقتدار ملی از جمله آثار فقدان قوانین لازم برای حفاظت معنایی است که باید توجه اساسی به‌منظور تأمین خلأهای قانونی و نظارت بر حفاظت معنایی و حمایت از میراث شود.

2. Unesco, 2003; 2005.

جهانی‌سازی، به فرهنگ‌های بومی و سنتی آسیب جدی وارد شده است؛ ملت‌های جهان سوم در عرصه فرهنگ با تهاجمی سازمان‌یافته مواجه بوده‌اند و این تهاجم فرهنگی به‌عنوان بخشی مکمل در جهت تعمیق هرچه بیشتر نفوذ کشورهای غربی و نظام سرمایه‌داری به‌کار گرفته شده و جهان را به‌سوی تک فرهنگی هدایت کرده است [۲۸]. به‌تبع از دست دادن فرهنگ غیرمادی (ناملموس) یا به‌عاریت گرفتن اصول تشکیل‌دهنده آن ضایعه‌ای است که می‌تواند هویت فرهنگی و اجتماعی را تغییر دهد.

عدم توجه به‌هنگام به ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی و هویتی و تداوم معانی مستتر در آثار، موجب از دست دادن هویت میراث خواهد شد؛ به‌طوری که به‌پوسته‌ای بی‌روح و تهی از حیات تبدیل می‌شود و حافظه تاریخی و هویت اجتماعی شهروندان را تحت تأثیر قرار خواهد داد. ازسوی دیگر با مهاجرت بخش عظیمی از جمعیت اصیل بافت‌های تاریخی در حال حاضر پویا و فعال و جایگزینی با اقشار کم‌درآمد مواجه خواهیم شد. بنابراین طبیعی است که ساکنان باقیمانده نیز به‌علت بی‌ثباتی وضعیت سکونت این بافت‌ها، احساس تعلق نسبت به آن نداشته باشند؛ می‌توان چنین بیان داشت ترکیب جمعیت در بخش‌های گسترده‌ای از این بافت‌ها، همانند بافت‌های حاشیه‌ای است و جمعیت ساکن تجانس فرهنگی گذشته را با همدیگر ندارند؛ لذا ساکنین به‌دلیل احساس بیگانگی با مکان، دچار سردرگمی هستند؛ درواقع، بخش‌هایی از بافت تاریخی که عمدتاً از نظر کالبدی ارزشمند هستند، از جنبه اجتماعی و فرهنگی، گرفتار بی‌هویتی خواهند شد. با مهاجرت ساکنان اصیل، ارزش‌های غنی به‌تدریج به فراموشی سپرده می‌شود؛ با فرسایش بیش‌از حد حیات کالبدی، مناسب‌ترین مکان برای ناهنجاری‌های اجتماعی فراهم خواهد شد. زندگی در چنین مکان‌هایی با هرج‌ومرج عجین شده؛ به‌طوری که بعضاً حیات مدنی را نیز تحت تأثیر قرار داده و تهدید خواهند کرد [۲].

بر رخدادهای و مناظر از پیش اندیشیده شده‌ای است که افراد را به بازدید، گردش و پرسه در آن برانگیزد [۴۰-۴۱]. در این میان توجه به توانمندی و تقویت بافت تاریخی با محوریت مشارکت مردم و حیات‌بخشی فرهنگی می‌تواند تعلق هویتی را افزایش دهد و با حضور مردم، پیوند با حافظه تاریخی و بازتولید هویت و موقعیت اجتماعی گذشته به‌دست می‌آید. نکته مهم، دمیدن روح حیات در کالبد است که عرصه‌های مختلف سکونتی، اداری، فرهنگی، گردشگری را در برگیرد؛ بازگرداندن نقش تاریخی و توجه به اصالت و هویت نهفته در الگوی زندگی مردم و اقدامات حفاظتی موجب بهبود کیفیت زندگی، باقی‌ماندن ساکنان اصیل خواهد شد؛ در این حالت، مکان برای زندگی آماده می‌شود و حس مکان عینیت پیدا می‌کند.

به‌طور کلی در صورت توجه به مسئله به‌عنوان موضوع نوپدید و سیاستگذاری صحیح با بهره‌گیری از تخصص و علوم بین‌رشته‌ای و مصاحبه با گروه‌های مختلف اجتماعی و در فرایندی مشارکتی و میدانی به‌منظور رصد و تجزیه و تحلیل موشکافانه عوامل مؤثر بر حفاظت معنایی در میراث فرهنگی در راستای کاربردی نمودن آن، همچنین با استفاده از دیدگاه‌های خلاقانه و تدبیرهای حفاظتی و با ایجاد ارتباطی عمیق و تحت تأثیر قرار دادن مخاطبان، راهی به‌سوی حفاظت خودانگیزخته و مشارکت مردمی در حکمرانی گشوده خواهد شد؛ همچنین استفاده از سیاست‌های اجرایی تجربیات موفق و سیاستگذاری واقع‌بینانه حکمرانان، نهادهای مدنی به‌ویژه سازمان‌های غیردولتی، به‌همراه توانمندی‌های تخصصی اندیشمندان و صاحب‌نظران، ضمن کاستن از میزان بحران‌های موجود، مانع از تشدید مسئله خواهد شد.

۹-۳. خطرات عدم توجه به‌هنگام و شدت تأثیرگذاری مسئله در صورت وقوع

در دوران صنعتی و پساصنعتی با مباحث استعمار و سلطه

۴-۱. مؤثرها و متاثرهای مسئله

بررسی موضوع حفاظت از میراث فرهنگی نگاهی باز و جامع به بازیگران و ذی‌نفعان این حوزه را می‌طلبد. در شکل‌گیری و تحولات مسئله نهادها و افراد مختلف دخیل هستند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آنها از جمله دستگاه قانونگذاری و

برنامه‌ریزان مسائل فرهنگی کشور و نقش و حیطة تأثیرگذاری آنها اشاره شده است که بسته به نوع سیاست‌ها و عملکرد مدیریتی می‌توانند با تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها و یا بی‌توجهی به مسئولیت‌ها و فرصت‌سوزی‌ها در حل مسئله نوپدید و یا شکل‌گیری و تشدید آن نقش بسزایی ایفا کنند (جدول ۴).

جدول ۴. بازیگران و نقش آفرینان و حیطة تأثیرگذاری، نگارندگان بر اساس [۴۲].

حیطه تأثیرگذاری	نهادها و افراد
قانونگذاری؛ نظارت بر حسن اجرای قوانین مربوطه	مجلس شورای اسلامی و کمیسیون‌های مرتبط در مجلس
حفاظت و صیانت از میراث فرهنگی	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی
سیاستگذاری و تصمیم‌گیری اجرایی حفاظت و صیانت از میراث فرهنگی کشور	شورای عالی میراث فرهنگی و گردشگری
تعیین مشاوران ذی‌صلاح و ضوابط اجرای طرح‌های میراث فرهنگی	معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری
سیاستگذاری کشوری میراث فرهنگی	وزارت کشور
اختصاص و تأمین بودجه مورد نیاز حفاظت	سازمان برنامه‌بودجه کشور
جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در حوزه احیا و بهره‌برداری از میراث فرهنگی	سندوق احیا و بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی فرهنگی
مدیریت اجرایی توسعه و عمران شهری و روستایی کشور	وزارت راه و شهرسازی
سیاستگذاری و تصمیم‌گیری اجرایی توسعه و عمران شهری و روستایی کشور	شورای عالی شهرسازی و معماری
سیاستگذاری استانی میراث فرهنگی	استاندارها؛ شورای برنامه‌ریزی توسعه استان
مجوز بهره‌برداری و تملک آثار تاریخی- فرهنگی	شورای اسلامی و شهرداری‌ها
سیاستگذاری فرهنگی	شورای انقلاب فرهنگی
آموزش؛ فرهنگ‌سازی؛ پژوهش	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ وزارت آموزش و پرورش؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ مرکز آموزش عالی میراث فرهنگی
رسیدگی به امور فعالین بخش میراث	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
مجازی‌سازی آثار	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات
کمک به شناسه‌دار کردن آثار	وزارت اقتصاد و دارایی
مدیریت املاک وقفی؛ مساجد، زیارتگاه‌ها و امور مربوطه	سازمان اوقاف و امور خیریه
کمک در راستای شناساندن میراث فرهنگی	سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

حیطه تأثیرگذاری	نهادهای و افراد
حراست و تأمین امنیت محدوده‌های تاریخی	نیروی انتظامی
بررسی دعاوی حقوقی؛ برخورد با متخلفان	قوه قضائیه؛ دیوان عدالت اداری
کمک به تصمیم‌گیری‌های دولت در ارتباط با میراث فرهنگی	اتاق بازرگانی؛ صنایع و معدن ایران
ارائه تسهیلات جهت حفاظت	بانکها
ارائه خدمات بیمه‌ای برای آثار	شرکت‌های بیمه تجاری
شناساندن آثار و گسترش فرهنگ حفاظت از میراث فرهنگی	سازمان صداوسیما و سایر رسانه‌ها تخصصی و شبکه‌های اجتماعی
شناساندن میراث فرهنگی	شرکت توسعه گردشگری استان‌ها؛ آژانس‌های مسافرتی تور گرداندن، راهنمایان و مترجم‌های گردشگری
حفظ آثار در روستاها	سازمان تعاون روستایی
کمک به حفاظت میراث فرهنگی و شناساندن و گسترش فرهنگ اسلامی ایرانی	تشکل‌های غیردولتی مرتبط با میراث فرهنگی تشکل‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم‌نهاد در عرصه حفاظت (سمن‌ها)
انجام پژوهش، تهیه و اجرای طرح‌های حفاظت میراث فرهنگی	متخصصان و اعضای هیئت‌علمی در زمینه‌های هنر، فرهنگ و جامعه‌شناسی
مشارکت در حفاظت میراث فرهنگی	مالکین آثار اعم از نهادهای دولتی یا بخش خصوصی، ساکنان و صاحبان مشاغل، شهروندان و گردشگران

در شرح وظایف و اختیارات آنها قید شود. مطلب بعدی که از جدول قابل استنباط است، تعدد و کثرت مؤثرها و ذی‌نفعان مسئله است که اتخاذ راه‌هایی در جهت افزایش همکاری و تعامل ذی‌نفعان را ضروری می‌سازد.

مداخله و تأثیرگذاری در این حوزه نیازمند ابزارهای قانونی، اقتصادی و اطلاعاتی است. ابزارهای اطلاعاتی با سرعت بیشتری به‌روز می‌شوند و مانند سایر عرصه‌ها استفاده از فناوری‌های دیجیتال و هوشمند می‌تواند به‌عنوان ابزار جدید کمک مؤثری در حفاظت جامع میراث فرهنگی داشته باشد.

۲-۴. بیم‌ها و امیدها

با توجه به شرایط، نگرانی‌ها و امیدهایی در زمان وقوع مسئله نوپدید وجود خواهد داشت و افراد و نهادهای مختلف را درگیر خواهد کرد؛ از جمله نگرانی‌های مثبت افراد و نهادهای درگیر مسئله عبارتند از:

- از بین رفتن آیین‌ها، آداب و رسوم و نابودی میراث و به تبع آن هویت فرهنگی.
- مخدوش شدن انسجام اجتماعی و سرزندگی اجتماعی.

ذی‌نفعان که بیش از همه تحت‌تأثیر این مسئله نوپدید قرار خواهند گرفت عبارتند از: کل ساکنان ایران (آسیب‌بیننده اصلی از مسئله)، ساکنان بومی، شهروندان و گروه‌های اجتماعی و پاتوق‌ها، صاحبان کسب‌وکارهای خرد در مکان‌های تاریخی، گردشگران داخلی و خارجی، آژانس‌های گردشگری و... به‌نظر می‌رسد بین مؤثرهای مسئله، سازمان‌های متولی حفاظت میراث فرهنگی و برنامه‌ریزان این حوزه، مدیران مربوطه، نقش پررنگ؛ و مالکین خصوصی آثار نقش کمرنگ‌تری خواهند داشت.

براساس جدول ۴، به‌نظر می‌رسد نقش مردم به‌عنوان ذی‌نفع اصلی در حفاظت آگاهانه میراث فرهنگی گسترش نیافته و به کنشگری مردم توجه چندانی نشده است؛ این امر زمانی تحقق می‌یابد که مردم نسبت به میراث فرهنگی احساس تعلق داشته و در نگهداری این میراث خود را تأثیرگذار بدانند؛ لذا نقش مردم در فرایند مدیریتی باید ارتقا یابد و برای حضور و فعالیت و کنشگری مردم در این عرصه فضا سازی شود؛ همچنین لازم است سازمان‌های ذی‌ربط در امر حفاظت، توانایی استفاده از مشارکت مردم و بخش خصوصی را داشته باشند و این موضوع

قرار خواهد داد. به عبارتی دیگر متروک شدن و ویرانی آثار تاریخی و گسستن ارتباط بین نسلی و هویت ملی ایرانیان را سبب خواهد شد؛ درواقع اگر افراد جامعه ارزش‌های آثار را به درستی نشناسند و یا آنها را در تعارض با منافع خود ببینند، با بی‌توجهی و بی‌اعتنایی‌ها، آسیب و تخریب آن را نیز سبب می‌شوند؛ این مسئله می‌تواند ارزش‌های معنایی، ابعاد محتوایی و فرهنگی جامعه را به صورت جدی تهدید کند؛ به طوری که با مشکلات هویتی، اجتماعی و اقتصادی مواجه شده و به سراسیمگی انحطاط فرهنگی سوق داده خواهد شد.

با توجه به وجود دو نوع نگرانی در مقابل مسئله نوپدید، در مقابل نگرانی‌های مثبت نسبت به مسئله، نوع دوم نگرانی، نگرش‌های منفی به مورد تأکید قرار گرفتن مسئله جهت رفع آن وجود خواهد داشت؛ افراد و نهادهایی که توجه به حل مسئله، منافعشان را به خطر خواهد انداخت؛ برخی مدیرانی که رویکرد صحیحی به موضوع حفاظت میراث فرهنگی ندارند و با ناآگاهی از اهمیت مسئله و با از بین بردن میراث نسل‌ها و سبک‌های زیست و سلوک مردمان و معانی و حرمت‌های آشنا، پیوندهای معنایی را گسسته و راهبر تداوم هویت فرهنگی ایرانی - اسلامی می‌بندند؛ تصمیم‌گیری که از توقف سودآوری و اهمه دارند و با نگاه زودگذر، مقطعی و مداخلات شتاب‌زده، توسعه‌های کمی را به جای توسعه کیفی برمی‌گزینند؛ به عبارتی دیگر منافع شخصی را بر مصالح درازمدت جامعه و سیاست‌های کوتاه‌مدت (ناپایدار) را بر سیاست‌های اقتصادی بلندمدت^۱ (پایدار) و درنهایت به منافع ملی ترجیح می‌دهند.

۲-۴. کنش‌ها، موفقیت‌ها و شکست‌ها

■ **اقدامات، قوانین و سیاست‌های موفق و ناموفق مرتبط**
ادامه سیاست‌های موجود با رویکرد ناصحیح به حفاظت، در آینده تبعات اجتماعی، هویتی، فرهنگی و اقتصادی فراوانی خواهد داشت. به طور کلی **سیاست‌های مانع واکنش به‌هنگام** عبارتند از:

- پراکندگی مصوبات و قوانین و عدم انسجام و یکپارچگی و سردرگمی و سوءاستفاده افراد سودجو؛
- جایگاه ضعیف وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی (سازمان سابق)؛
- فقدان نظارت لازم و ضمانت‌های اجرایی برای قانون‌های میراث فرهنگی؛

■ از بین رفتن اصالت فعالیت (مشاغل با قدمت)، اصالت اجتماعی، اصالت تاریخی.

■ مخدوش شدن امنیت فضایی و روانی و امنیت شغلی و انسجام اقتصادی.

■ از بین رفتن انسجام و یکپارچگی بافت‌های تاریخی.

از این رو جلب مشارکت مردمی، حفاظت معناها توسط مردم از طریق تداوم رسوم و سنن و آداب اجتماعی و فعالیت گسترده‌تر سازمان‌های مردم‌نهاد از **امیدهای اصلی در زمان وقوع مسئله** خواهد بود؛ به طوری که در تحت‌تأثیر قرار دادن بسیاری از جوانب رفتارهای فعلی و آتی مخاطبان، هماهنگی فرد و مکان، بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایتمندی، تمایل به حضور و حفاظت میراث فرهنگی نقش بسزایی خواهد داشت؛ درحقیقت اگر مخاطبان ارزش‌های آثار تاریخی را هم‌راستا با ارزش‌های خود ببینند و مفاهیم عمیق نهفته را که پاسخگوی نیازهایشان باشد، تجربه کنند با عزم ملی در حفاظت از میراث فرهنگی مشارکت داشته، در عمل فداکاری و وفاداری عاطفی خود را از طریق وفاداری کنشی، ارادی و عملی نشان خواهند داد که نقش تضمین‌کننده و مؤثری در تداوم حیات ارزش‌ها، تحکیم هویت ملی و فرهنگی و ماندگاری میراث و بقای فرهنگی آینده ایفا خواهد کرد. در این میان افراد ناامید ترس خود را در قالب ترک مکان و مهاجرت‌ها ابراز خواهند کرد. طرفداران سرسخت حفاظت، دلسوزان مسائل انسانی و عاشقان ارزش‌های فرهنگ ملی از دلواپسان اصلی مسئله خواهند بود.

به‌طور کلی با متصور شدن و ترسیم دورنما و تصویری واحد نسبت به مسئله در آینده می‌توان چنین بیان داشت:

دغدغه و نگرانی اصلی که افکار مردم را درگیر خواهد کرد اینکه گسست معنایی در روند حفاظت میراث فرهنگی، گسست پیوندهای احساسی و عاطفی با مکان، کم‌رنگ شدن و از بین رفتن آن را سبب خواهد شد؛ خدشه‌دار شدن احساسات مردم، رفتارهایی چون ترک و خالی شدن از حضور افراد، عدم تعهد اجتماعی، کاهش تمایل افراد به حضور در آن می‌شود و خالی شدن مکان‌های تاریخی از حضور افراد به تدریج فرسایش کالبدی و عملکرد آن را به همراه خواهد داشت؛ در صورت ادامه این روند حس تعلق، دلبستگی و وفاداری به مکان و مظاهر فرهنگ ملی از دست‌رفته، تداوم حیات و ماندگاری را تحت‌تأثیر

۱. آگاهی‌رسانی و توجیه این موضوع که درآمد کمتر در بلندمدت بهتر از درآمد زیاد در کوتاه‌مدت است، جای کار بسیار دارد.

■ سیاست‌ها با محوریت توسعه فیزیکی؛

■ اولویت بالا برای منافع مادی و اولویت پایین برای مسائل انسانی فرهنگ و هنر؛

■ حمایت از اشخاص سودجو (منافع گروهی از افراد) به جای حمایت از منافع اجتماعی و ملی؛

■ سیاست‌های الزام به تأمین هزینه‌های لازم توسط شهرداری‌ها؛^۱

■ غالب بودن نگاه کوتاه‌مدت مدیران: ارائه کارنامه موقت و اولویت منافع شخصی بر منافع جامعه.

عدم فهم صحیح و عمیق و یا فهم ناقص از حفاظت و عدم توجه به حفاظت معنایی در آثار تاریخی - فرهنگی، به دلیل فقدان دیدگاه‌های روشن در خصوص اهداف، سیاست‌ها و راهکارهای اجرایی و بحث مدیریت بحران، پیامدهای ناگواری را به همراه خواهد داشت و باعث می‌شود سیاست‌ها و اقدامات ظرف مدت‌زمان کوتاهی با شکست مواجه شوند و به‌عنوان عامل تهدید و زمینه‌ساز وجود بحران خواهند بود.

در خصوص کنش‌ها و واکنش‌های احتمالی مؤثرین و متأثرین می‌توان چنین بیان داشت؛ از دست دادن داشته‌های فرهنگی برای گروه‌های مختلف مؤثر در مسئله تأثیرات مختلفی خواهد داشت. برخی از مؤثرین، شاید همچنان از اقدامات خود دفاع کنند؛ برخی نهادها و سازمان‌های مسئول نیز ممکن است همدیگر را به کوتاهی در امر حفاظت متهم کنند. متأثرین نیز به ترک مکان در اثر کاهش حس تعلق؛ صدور بیانیه‌های اعتراضی و ناراحتی روی می‌آورند. با مهاجرت بخش عظیمی از جمعیت اصیل بافت‌های تاریخی در سطح روستا، شهر و کشور به خارج از محدوده تاریخی، اقشار و ساکنین (به‌ویژه افراد کم‌درآمد) جایگزین آنها خواهد شد که احساس تعلق به بافت تاریخی نداشته و تنها انگیزه آنان برای سکونت، پایین بودن قیمت مسکن است که پیشتر به پیامدهای این موضوع به‌خصوص در حوزه اجتماعی، فرهنگی و هویتی اشاره شد. موضوع دیگر فقدان حضور ساکنان اصیل بافت‌های تاریخی در حفاظت، عدم امکانات سرمایه‌گذاری مردم و نهادهای مردمی در این زمینه و تمرکز امور در دست دولت است.

در مورد سیاست‌هایی که در مواجهه با مسئله نوپدید نقش مؤثر و موفق خواهند داشت، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مدیریت بافت‌های تاریخی باید طوری باشد که منطقه را به مکان مناسبی برای زندگی و مبادلات فرهنگی تبدیل کرده و مردم را به ماندن در بافت تشویق کند؛ این نوع از مدیریت باید متکی بر سازوکار تعاملی عاملین اصلی (مردم و مسئولین) باشد؛ از این‌رو توانمندسازی^۲ و استفاده از مشارکت مردم و ساکنان برای موفقیت طرح‌های حفاظت مکان‌های تاریخی باید مورد توجه قرار گیرد؛ به‌گونه‌ای که دولت می‌تواند با تخصیص یارانه برای احیای بافت کمک کند. پس از احیای بخشی از بافت، مردم نمونه‌های الگو را دیده و بهتر شدن محیط را احساس کنند؛ در این‌صورت، آنها نیز انگیزه یافته و در پی آن، سرمایه‌گذار محلی حضور پیدا خواهد کرد؛ در این راه، سه عنصر قدرتمند باید وارد عمل شوند؛ به‌گونه‌ای که دولت در حد دخالت‌های کلان اقدام کند و قانون بسازد؛ منظومه‌ای از سازمان‌ها و عناصر میان‌بخشی متولی کار شوند؛ همچنین باید نحوه مشارکت مردم مشخص شود [۲].

۴-۴. زمانه و زمینه

شرایط محیطی مهم و مرتبط با مسئله حال و آینده، تأثیرگذار از ابعاد مختلف عبارتند از:

■ وضعیت اقتصادی؛ ضعف بودجه و فقدان برنامه‌ریزی یکپارچه و صحیح در مصرف اعتبارات؛

■ کند شدن و توقف اقدام‌های اجرایی به دلیل کاهش و فقدان اعتبارات دولتی پیش‌بینی شده؛

■ خلأ طرح‌ها و برنامه‌های راهبردی و عملیاتی حفاظت بافت‌های تاریخی؛

■ نظام اداری کنونی حاکم و ضعف تشکیلات، ساختارهای سازمانی و نیروی انسانی؛

■ عدم تناسب نیروی انسانی متخصص مورد نیاز با وظایف و تشکیلات مصوب و بی‌توجهی به مهارت‌های لازم جهت حفظ آثار؛

■ مشکلات در بخش سازمان‌های هم‌عرض و دستگاه‌های مداخله‌کننده فاقد صلاحیت تخصصی؛

■ عدم آگاهی جامعه نسبت به ارزش‌های میراث فرهنگی و نداشتن نگاه بلندمدت؛

■ نگاه کمی از جمله توسعه‌های شتابزده و استفاده از

۱. براساس چنین رویکردی شهرداری بین حفاظت آثار تاریخی و احداث یک ساختمان جدید که شامل عوارض و مالیات و سایر عوایدی برای شهرداری نیز می‌شود، گزینه دوم را انتخاب می‌کند و به بازگشت سرمایه در بلندمدت در اثر حفاظت میراث فرهنگی اهمیت کمتری قائل می‌شود.

۲. توانمندسازی فرایندی است که افراد ضمن آگاهی از نیازها و خواسته‌های خود، به‌نوعی خوداتکایی و اعتمادبه‌نفس برای برطرف کردن نیازها دست می‌یابند و برخوردار از توانایی برای رسیدن به اهداف خود می‌شوند.

اجتماعی، فضای مجازی با یکدیگر ارتباط می‌گیرند (سپهر ارتباطی آینده). از فناوری‌های جدید متحول کننده سبک زندگی می‌توان به فناوری‌های دیجیتال؛ سیستم‌های غیرانسانی هوشمند؛ استفاده از فضای مجازی و تکنولوژی‌های نوین برای بازدید آثار تاریخی و معرفی، تبلیغ و جذب، ایجاد اپلیکیشن‌ها و یا استارت‌آپ‌ها اشاره کرد.

۴-۵. تاریخ و نقاط عطف

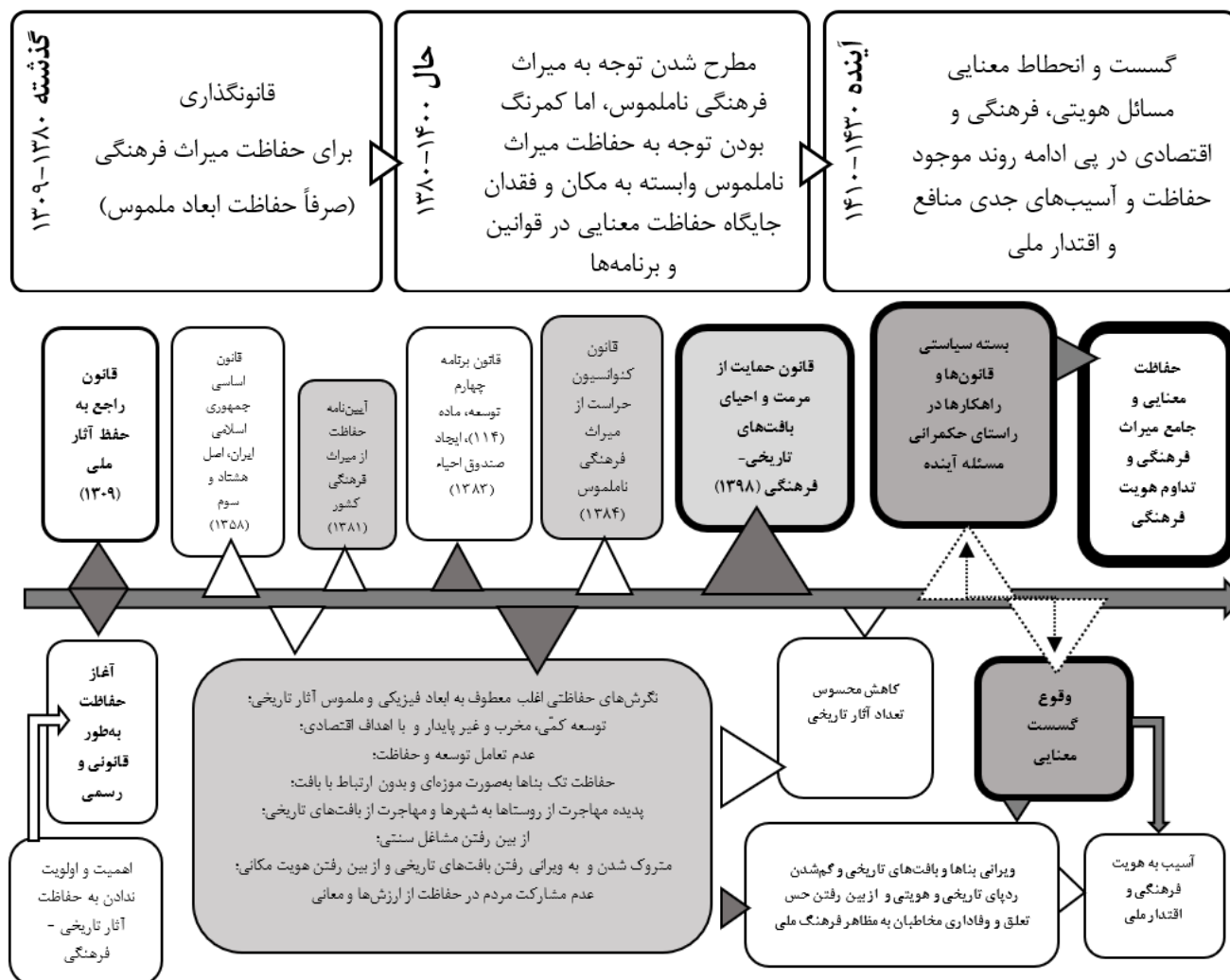
حفاظت از آثار در روند فعلی، حفاظت کاملی نیست. در بهترین شرایط، ابعاد ملموس و کالبد آثار ارزشمند تاریخی حفظ می‌شود؛ اما به سبب فقدان رویکرد معنایی، حفاظت صحیح صورت نمی‌گیرد، یعنی این آثار به گردونه فرهنگ باز نمی‌گردند (تداوم فرهنگی اتفاق نمی‌افتد) که با بحرانی شدن مسئله تحت تأثیر کلان‌روندهای جهانی شدن و فردگرایی، انحطاط هویت فرهنگی و کاهش اقتدار ملی را در پی خواهد داشت، البته می‌توان امیدوار بود در صورتی که در آینده قانون‌ها و راهکارهایی مؤثر برای حکمرانی این مسئله شکل گیرند، ابعاد منفی آن کنترل شود و میراث فرهنگی همراه با معانی آن برای نسل‌های آینده حفاظت شوند. خط سیر از گذشته تا آینده در نمودار زیر به تصویر کشیده شده است (نمودار ۲).

روش‌های نامناسب و ناصحیح و بارگذاری‌های غیرفرهنگی (ساختمان‌های بلندمرتبه تجاری و پاساژ) در درون بافت‌های تاریخی (که تحمل حجم عظیم از بارگذاری را ندارند)؛
■ مرمت‌های غیراصولی آثار تاریخی به علت دخالت، طمع‌ورزی و تغییرات ناصحیح و خودسرانه برخی از افراد؛
■ روند دیجیتالی‌شدن و فردگرایی؛
■ همکاری ضعیف بین بخش دولتی و خصوصی^۱ و عدم توجه نظرات ساکنان و جذب مشارکت‌های مردمی و بخش خصوصی در حفاظت و تکیه بر اقدامات دولتی (اقدام از بالا) و اعتبارات دولتی؛
■ عدم همکاری بخش‌های عمومی از جمله شهرداری‌ها با انجمن‌های مرتبط به دلایلی مانند وابسته به ساخت‌وساز بودن درآمد شهرداری‌ها و موافق نبودن آن با اهداف حفاظتی؛ عدم وجود ساختار شفاف برای فعالیت انجمن‌ها در ساختار دولت و به رسمیت نشناختن انجمن‌ها توسط نهادهای عمومی؛ عدم وجود هماهنگی میان سازمان‌های متولی حوزه میراث و سرگردانی انجمن‌ها؛ عدم اعتماد جامعه محلی به انجمن‌ها که تحقق اهداف را دشوار کرده است؛ کمبود منابع مالی؛ عدم ثبات نیروی انسانی به دلیل جوان بودن اکثریت اعضا و قطع ارتباطشان به واسطه ازدواج، تحصیل و یا اشتغال [۴۳].
در این وضعیت مردم از طریق ابزار رسانه‌ها و شبکه‌های

۱. مغایرت روش‌های مردمی با روش‌های دولتی نیز وجود دارد؛ روش‌های مورد استفاده مردم پراکنده و تدریجی‌اند و در عین حال با روش‌های متمرکز دولتی تفاوت دارند.

نمودار ۲. گذشته، حال و آینده مسئله

- بی‌توجهی و عدم پایبندی به اجرای قوانین موجود (نبود ضمانت اجرایی و پاسخگویی نهادهای مسئول در برابر قانون از نظر مدت و کیفیت اجرا).
- عدم تعامل کافی بین سازمان‌ها و ارگان‌های ذی‌ربط و مردم در امر حفاظت میراث فرهنگی.
- خلأهای قانونی در زمینه قوانین کیفی بازدارنده و برخورد با متخلفان.
- شتاب تغییرات در توسعه شهری و عوامل اقتصادی منجر به تغییرات بافت‌های تاریخی.

- با توجه به آنچه گفته شد عوامل کلیدی منجر به ایجاد مسئله نوآیند گسست و انحطاط معنایی و مسائل فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی حاصل از آن به شرح زیر است:
- گزینش ناصحیح روش‌های حفاظت و مداخله و پیشبرد حفاظت با رویکرد و نگرش صرفاً فیزیکی و نادیده گرفته شدن ابعاد ناملموس و معنایی نهفته در میراث فرهنگی.
- ضعف قوانین حفاظتی و عدم وجود قانون جامع برای حفاظت مؤثر و پایدار (بالحاظ شدن توأمان ابعاد فیزیکی و معنایی).
- نداشتن اولویت و فوریت رسیدگی برای قانونگذاران.

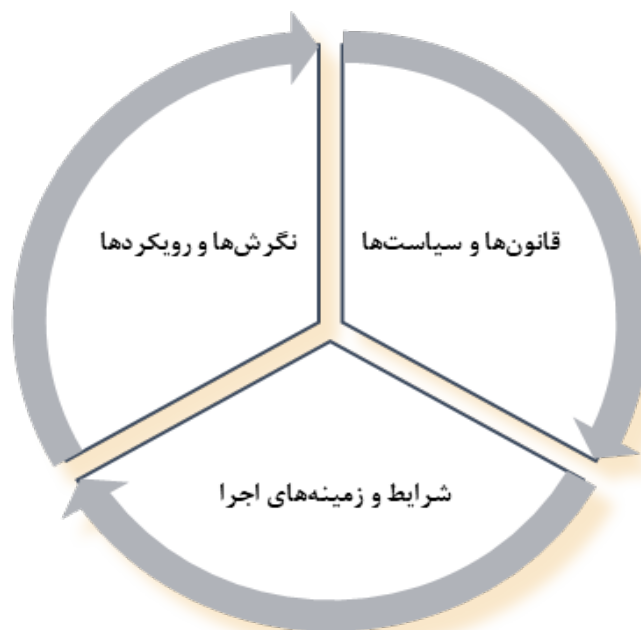
۵. حکمرانی مسئله آینده

۵-۱. پیشنهاد سیاستی برای قانونگذار؛ ایده اصلی تغییر و مداخله پیشنهادی

فقدان بسترهای مناسب اجرایی در جهت جلب مشارکت‌های مردمی و به‌کارگیری ظرفیت‌های نوین است؛ لذا راهکارها در سه حوزه اصلی دسته‌بندی می‌شوند (نمودار ۳)؛

عوامل کلیدی مؤثر بر مسئله را در سه حوزه شامل نگرش‌ها و رویکردها از دست‌بندی کرد. این سه حوزه شامل نگرش‌ها و رویکردها از نظر فقدان هدف‌گذاری مناسب در راستای حفاظت معنایی میراث فرهنگی؛ فقدان قوانین و سیاست‌های الزام‌آور؛ و نیز

نمودار ۳. حوزه‌های مورد توجه در حکمرانی مسئله

مثال، بند «الف» ماده (۱) از قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی، مصوب سال ۱۳۹۸ نیاز به اصلاح دارد؛ به طوری که تعریف صیانت نباید جدا از حفاظت ارائه شود، بلکه باید بلافاصله در کنار حفاظت مطرح شود. مورد دیگر آنکه سیاست‌گذاری در حوزه میراث فرهنگی نباید با محوریت سودآوری اقتصادی کوتاه‌مدت و توسعه کمی انجام شود. زیرا جوهره حفاظت با تأکید بر بُعد معنایی، حفظ کیفیت‌هاست. بنابراین لازم است نگرش جامع حفاظتی در هرگونه تصمیم‌گیری برای بهره‌برداری از آثار نیز مورد توجه قرار گیرد. در واقع حفاظت فیزیکی صرف (ابعاد ملموس) و یا حفاظت با اهداف بهره‌برداری اقتصادی صرف (فقدان یا ضعف نگاه کیفی و معنایی) هر دو آسیب‌زاست.

تأکید بر جایگاه نگرش معنامحور و تقویت نگرش جامع در حفاظت

نگرش صحیح و اتخاذ رویکردهای صحیح در امر حفاظت نقش بسیار مهمی در هدف‌گذاری و در نتیجه اولویت‌دهی و جهت‌دهی سیاست‌ها دارد؛ به عبارتی بدون نگاه جامع به موضوع حفاظت نمی‌توان انتظار داشت قوانین بتوانند سبب‌ساز حفاظتی جامع شوند؛ لازم است چنین نگرشی با اولویت دادن به حفاظت معنایی و صیانت فرهنگی در متن قوانین حضور داشته باشد. با توجه به اینکه در قانون‌های مرتبط یا اساساً این نگرش وجود ندارد و یا ضعیف است؛ از این‌رو گام نخست اعمال اصلاح در نگرش و رویکرد حفاظتی در متن قوانین است. در این راستا لازم است تعریف جامع حفاظت (ناظر به هر دو بُعد فیزیکی و معنایی) در قانون‌های مرتبط ارائه شود. برای

الزام به انجام پژوهش و اولویت دادن به شناخت معنایی میراث فرهنگی

حفاظت ابعاد ملموس آثار تاریخی - فرهنگی حائز اهمیت است؛ اما اگر از مسیر درست و با شناخت دقیق معانی مستتر در هویت آثار همراه نباشد، به مرور باعث از بین رفتن میراث ملموس و گسست ارتباط مردم با فرهنگ دیرینه خود می‌شود؛ در واقع نگاه موزه‌ای و تاریخی به میراث فرهنگی، ویرانگر فرهنگ و هویت ملی است. بنابراین لازم است در تصویب آیین‌نامه‌ها و مقررات شورای عالی شهرسازی و معماری و ارگان‌های مرتبط، حفاظت ابعاد معنایی آثار (صیانت) با مشارکت متخصصان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، برحسب حساسیت و اهمیت در دستور کار قرار گیرد؛ در این راستا ماده قانونی الزام به انجام پژوهش در جهت شناسایی عوامل معنایی (با نظارت دقیق بر کیفیت) قبل از هرگونه تصویب طرح حفاظت و انجام هرگونه مداخله پیشنهاد می‌شود. ضرورت شناسایی و طبقه‌بندی معانی و ارزش‌ها، قبل از هرگونه اقدامات در فرایند حفاظت و توجه به این امر در حکمرانی آینده از آن جهت است که این آثار ضمن پیوند با گذشته، به نسل حاضر و آینده نیز تعلق دارند؛ همچنین دارای زمینه فرهنگی، اجتماعی و هویتی هستند که با تولید و شکل‌گیری معنا در حیات شهری نیز نقش مؤثری ایفا می‌کنند. فواید قانونگذاری در این زمینه عبارتند از:

■ **کنترل مداخلات غیراصولی و سلیقه‌ای:** مطالعه قبل از تصویب طرح مرمت مانع مداخله‌هایی می‌شود که پایه علمی ندارند و به صورت غیراصولی و سلیقه‌ای اعمال می‌شوند.

■ **توجه مراکز پژوهشی به موضوع معناهای نهفته در میراث فرهنگی:** با الزام به انجام پژوهش و بررسی‌های عمیق در زمینه حفاظت و استفاده از کارشناسان خبره در برنامه‌های حفاظت قبل از تصویب طرح‌های حفاظت، مراکز پژوهشی به‌طور جدی‌تری درگیر موضوع خواهند شد و واری‌های اجتماعی - فرهنگی درخصوص ابعاد معنایی و ویژگی‌ها و عوامل مؤثر بر تولید معنا در حفاظت صورت می‌گیرد که می‌تواند اثرگذاری بالایی بر تعامل توسعه و حفاظت داشته باشد؛ از آنجاکه ماهیت فکری ساکنان اصیل بافت‌های تاریخی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ لذا شناسایی ساکنان اصلی و انجام مصاحبه‌های عمیق، کمک مؤثری به افزایش آگاهی نسبت به میراث شفاهی مرتبط با این آثار و ثبت و نگاهداری و نیز به‌کارگیری آن در راستای حفاظت معنایی خواهد کرد.

■ **شناخت و مستندسازی میراث فرهنگی (ملموس و**

ناملموس) و جاذبه‌های گردشگری: یکی از محدودیت‌هایی که در حوزه مطالعات میراث فرهنگی و امر حفاظت وجود دارد، کمبود مدارک و مستندات دقیق آثار است. این موضوع به دلیل سابقه کم مستندسازی و تولید مدارک فنی میراث فرهنگی در ایران در مقایسه با کشورهای پیشرو در امر حفاظت است. اسناد تصویری و ترسیمی اندکی از وضعیت آثار تاریخی باقی مانده است که سنت انتقال شفاهی یا سرعت کم تحولات توسعه در گذشته و همچنین اهمیت ندادن به موضوع در ادوار مختلف از عوامل دخیل در آن بوده است. تأکید بر انجام پژوهش موجب گسترش شناخت و در نتیجه افزایش اسناد مربوطه خواهد شد که در انجام پژوهش‌های بعدی و شناسانده شدن جاذبه‌ها و پتانسیل‌های گردشگری کمک مؤثری خواهد نمود.

■ **فراهم شدن زمینه برای استفاده از علوم و فناوری‌های روزآمد در حفاظت میراث فرهنگی:** ارتقای کمی و کیفی پژوهش‌های بنیادی، کاربردی موجب فراهم شدن زمینه برای استفاده از فناوری‌های نوین در امر حفاظت و مبادلات علمی با سایر کشورها در این زمینه خواهد شد. همچنین این موضوع موجب کارآمدی بیشتری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خواهد شد تا استفاده مؤثرتری از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود به عمل آورد.

■ **بازیابی هویت معماری ایرانی:** توجه به حفاظت از معانی آثار تاریخی - فرهنگی در یک دیدگاه کل‌نگر باعث می‌شود که معماران از داشته‌های معماری ایرانی غافل نشوند و با این انگیزه‌بخشی، معناسازی و تولید معنا در معماری تداوم‌یافته که خود در بازیابی هویت معماری ایرانی سودمند خواهد بود.

■ **درگیر شدن کنشگران مختلف:** با الزام به انجام پژوهش قبل از تصویب طرح‌های حفاظت، نظرات کنشگران مختلف درخصوص طرح دریافت خواهد شد و تعامل مردم با طرح در نظر گرفته خواهد شد. برای تقویت موضوع می‌توان بخشی از حمایت‌های مالی قانونی و تخصیص تسهیلات برای پروژه‌های حفاظت را منوط به جلب مشارکت کرد. این قانون می‌تواند نقاط ضعف نیز داشته باشد. برای مثال ممکن است این پژوهش‌ها انجام شوند؛ ولی در زمان عمل به اقتضای شرایط کنار گذاشته شوند و رویکردهای دیگری با اولویت عوامل اقتصادی دنبال شود؛ لذا این ضعف باید مورد مدیریت قرار گیرد. همچنین کلیه پژوهش‌های مربوط به میراث فرهنگی باید کاربردی باشد. ترویج آینده‌پژوهی و سیاست‌پژوهی در حوزه میراث فرهنگی و سازماندهی و هدایت مؤسسات پژوهشی در راستای رفع نیازها

مقرر پس از اجرا تشویق‌های معنوی صورت گیرد. لازم است تشویق‌های معنوی (نظیر تقدیر در سطح ملی و محلی و در رسانه‌ها و اهدای تقدیرنامه، تندیس و...) برای ثبت داوطلبانه آثار و خیرین عرصه حفاظت نیز در نظر گرفته شود.

■ **مشوق‌های مادی:** تشویق‌های مادی شامل ارائه فرصت‌ها و تسهیلات مالی و قانونی به فعالان عرصه میراث فرهنگی و همچنین به ساکنین بافت‌های تاریخی به منظور دلگرم کردن آنان به فعالیت‌های مرتبط با حفاظت آثار تاریخی - فرهنگی می‌شود که لازم است این موضوع در قوانین مورد توجه قرار گیرد و نوع تشویق‌ها و میزان آنها متناسب با نوع همکاری و سطح و کیفیت آن تعیین شود.

وجه دیگر بسترسازی ایجاد تعامل بین ارگان‌های ذی‌ربط است. اقداماتی در این زمینه انجام شده است که لازم است پیگیری و تقویت شود. بدون شک در سطح وزارتی باید وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، به‌عنوان متولی اصلی حفاظت و تعیین‌کننده خط‌مشی‌ها و رویه‌های حفاظتی، قدرت اجرایی و تصمیم‌گیری اصلی را داشته باشد. برای پیاده شدن درست قوانین حفاظتی، علاوه بر اینکه نگرش معنایی باید در قانون مورد تأکید قرار گیرد، لازم است توسط افرادی که چنین نگرش‌هایی را داشته باشند، پشتیبانی شود تا به اجرا درآید؛ درواقع گاهی تعارض منافع در سطح وزارتخانه‌ها و نهادها و سازمان‌های حکومتی وجود دارد که لازم است قانونگذار در تعیین اختیارات هر حوزه توجه لازم را داشته باشد. برای مثال نباید انتظار داشت افراد یا ارگان‌هایی که فقط به منافع مادی توسعه می‌اندیشند و یا بافت‌های تاریخی - فرهنگی را فرسوده و فاقد حیات و دارای مشکلات بسیار می‌بینند و در نتیجه آنها را مهم‌ترین موانع توسعه انگاشته و حکم به تخریب کامل یا ناقص آنها می‌دهند، بتوانند سیاست‌های همسو با حفاظت معنایی را اجرایی کنند؛ لذا مسئولیت حفاظت و مدیریت میراث فرهنگی باید به سازمان‌های ذی‌صلاح از نظر اجرایی و نظارتی واگذار شود.

با نگاه کاربردی از مهم‌ترین اقدامات به‌شمار می‌رود. به‌طور کلی علاوه بر موضوع حفاظت، به‌منظور هرگونه بهره‌برداری اقتصادی از میراث فرهنگی نیز لازم است پژوهش‌ها و مطالعات دقیقی صورت پذیرد تا بر مبنای سطح اهمیت، نوع اقدام به‌منظور بهره‌برداری تعیین شود؛ در این راستا لازم است پروتکل‌ها و استانداردهایی در راستای بهره‌برداری حفاظت-محور تدوین شود. تعامل بیشتر وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری می‌تواند نقش مؤثری در پیشبرد این امر داشته باشد.

📌 **بسترسازی، نظارت و ارزیابی در جهت کیفیت اجرا**

بسترسازی موفق باید بتواند شرایط تحقق طرح را تسهیل و موجبات جلب حمایت‌های مردمی، سازمان‌های مردم‌نهاد و خیرین عرصه حفاظت، سایر فعالین حوزه فرهنگی نظیر متخصصان دانشگاهی و دلسوزان در زمینه حفاظت و مؤسسه‌های مرتبط مانند فرهنگ‌سراها، آژانس‌های گردشگری و... را فراهم کند. همچنین به بهترین شکل از ظرفیت زمینه‌های کمک‌کننده و فناوری‌های نوین استفاده شود. علاوه بر این موارد، با بسترسازی موفق مطالبه‌گری‌ها و نظارت‌های مردمی بیشتر شده که خود عاملی مثبت در مسیر حفاظت جامع محسوب می‌گردد. در این راستا نظام جامع حمایتی و تشویقی برای فعالان عرصه میراث فرهنگی اعم از بخش دولتی و غیردولتی؛ دانشگاهی و غیردانشگاهی تدوین می‌شود. به‌کارگیری سیاست‌های تشویقی می‌تواند در به‌وجود آوردن زمینه‌ها و حرکت به سمت حفاظت جامع و پایدار نقش مهمی داشته باشد که خود شامل دودسته مشوق‌های معنوی و مادی می‌شود:

■ **مشوق‌های معنوی:** در طرح‌ها و برنامه‌های ارائه‌شده تاکنون مشوق‌های معنوی حضور اندکی داشته‌اند.^۱ حال آنکه وجه مهمی از انگیزه‌بخشی به‌خصوص برای بهره‌برداران می‌توانند دارا باشند. قدرشناسی می‌تواند حس تعلق و وفاداری به مکان را افزایش داده و مشارکت مردمی را جلب کند. برای مثال در صورت موفق بودن طرح‌های حفاظت در بازه زمانی

۱. در سال‌های اخیر توجه به این نوع مشوق‌ها بیشتر شده است؛ نمونه‌هایی از مشوق‌های معنوی در «آیین‌نامه حمایت از مالکان، متصرفان قانونی و بهره‌برداران خصوصی و غیردولتی آثار غیرمنقول و بافت‌های تاریخی - فرهنگی ثبت‌شده در فهرست آثار ملی و تاریخی، فرهنگی و باارزش» مصوب مرداد ماه سال ۱۴۰۰ به کار گرفته شده است. در تبصره ماده (۲) این آیین‌نامه اعطای امتیاز و اختصاص و ارتقای رتبه برای اشخاص حقوقی و پیمانکاران فعال در حوزه حفاظت توسط سازمان برنامه‌بودجه و در ماده (۷) مجوز استفاده از نامانام (لوگو) دوستدار میراث فرهنگی برای اشخاصی که اقدام به تعمیر، مرمت، تکمیل، تجهیز فضا، حفاظت، نگهداری، احیا و معرفی آثار غیرمنقول تاریخی - فرهنگی می‌کنند، در نظر گرفته شده است؛ همچنین در راستای معرفی هرچه بهتر ظرفیت‌های گردشگری کشور در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ تصویب شده که هزینه‌کرد اشخاص حقوقی درخصوص تولید و انتشار محتوای فرهنگی، آموزشی و معرفی ظرفیت‌های گردشگری کشور و با تأیید وزارت میراث فرهنگی، صدرصد به‌عنوان هزینه قابل قبول مالیاتی قلمداد شود که مشوقی معنوی و مادی است.

۲-۵. فرایند سیاستگذاری

فرایند سیاستگذاری کلی برای حفاظت جامع شامل سه مرحله (۱) اتخاذ رویکرد؛ (۲) شناسایی معانی و ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی محیط و تعیین اهداف و راهبردها و (۳) بسترسازی و نظارت و ارزیابی اجراست.

✓ اتخاذ رویکرد حفاظت جامع با تأکید بر رویکرد معناگرا

به‌منظور تحقق حفاظت جامع لازم است اصول راهبردی کلی حفاظت براساس هر دو بُعد ملموس و ناملموس تعریف شود و اهمیت بُعد معنایی به‌منزله روح آثار در تدوین تمامی قوانین مربوط به حفاظت مشخص باشد. به‌علاوه سیاستگذاری در راستای حفاظت فرهنگی و هویتی نباید با محوریت مسائل اقتصادی و سودآوری و توسعه کمی انجام شود. این موضوع دارای اهمیت زیادی است. زیرا حتی در مواردی ایجاد زیرساخت‌های گردشگری می‌تواند تأثیرات مخرب بر بافت‌های دارای حیات شهری و روستایی بگذارد.

✓ انجام پژوهش قبل از مداخله

- مطالعه جامع بستر طرح و تعیین سطح اهمیت پروژه^۱
- شناسایی عوامل مؤثر بر تولید معنا در پیوند با زندگی و معیشت ساکنان و ذی‌نفعان.
- تعیین اهداف مداخله.
- تعیین راهبرد مداخله مبتنی بر حفاظت جامع و بهره‌گیری از مشارکت مردمی.
- آماده‌سازی طرح حفاظت جامع.
- نظارت و ارزیابی طرح حفاظت تهیه‌شده، حین اجرای طرح و پس از اجرا.

✓ بسترسازی در جهت کیفیت اجرا^۲

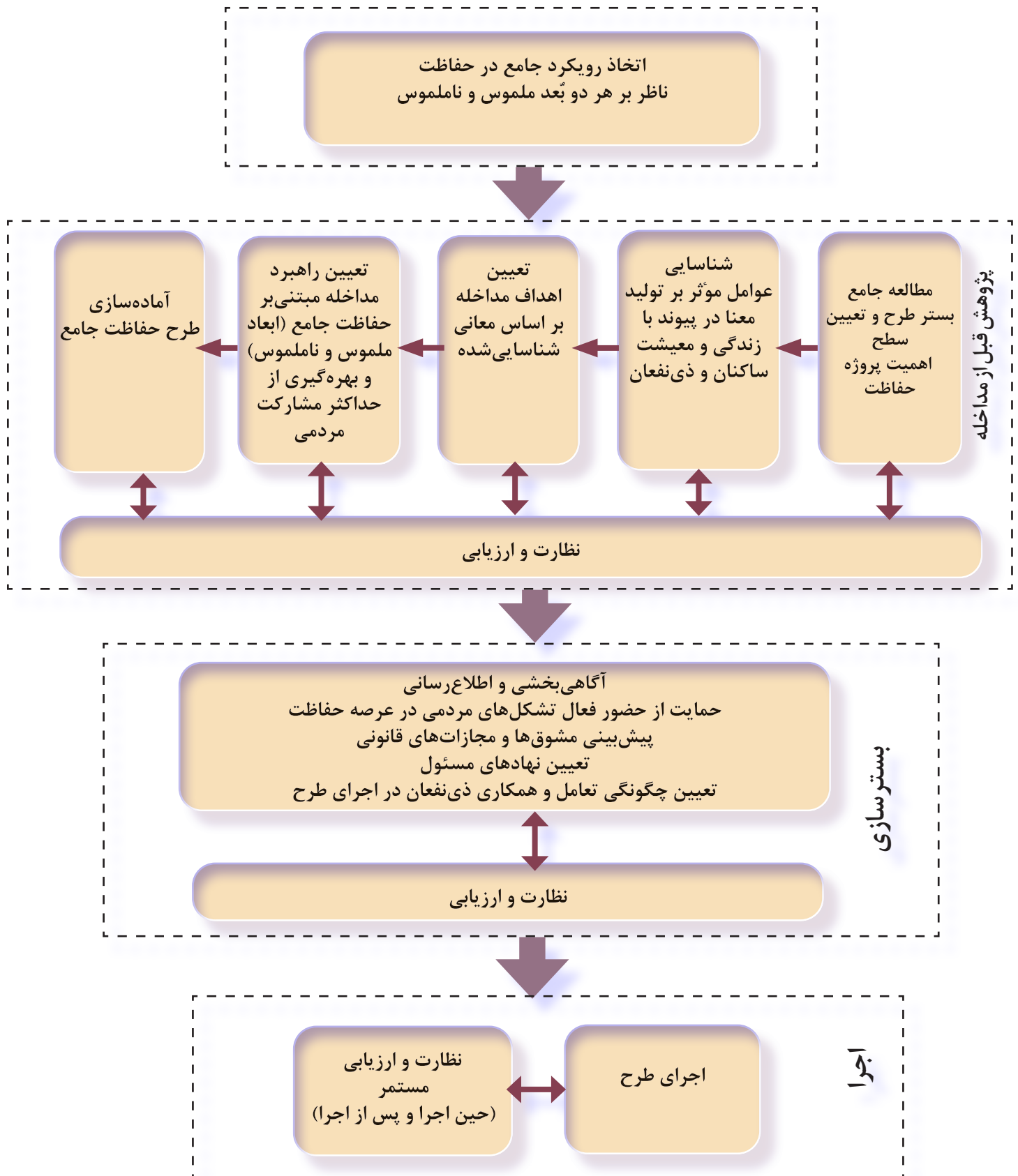
- اقدامات آگاهی‌بخش (آموزش).
- پیش‌بینی مشوق‌ها و مجازات‌های قانونی^۳
- حمایت از حضور فعال تشکل‌های اجتماعی و مردمی در عرصه حفاظت.
- تعیین نهادهای مسئول و ارگان‌های مرتبط.
- تعیین چگونگی تعامل و همکاری ذی‌نفعان.
- نظارت و ارزیابی مرحله بسترسازی.

۱. با توجه به این‌که پروژه‌های حفاظت سطح اهمیت یکسانی ندارند، ابتدا بهتر است مشخص شود که سطح و کیفیت مطالعه چگونه است؟ همچنین لازم است در این مرحله نوع مسائل و پیچیدگی کار مشخص شود تا متناسب با نوع پژوهش، متخصصان در زمینه مربوطه برای همکاری دعوت شوند. در گام اول سه سطح برای پژوهش‌ها می‌توان در نظر گرفت که عبارتند از: سطح یک: بافت‌های زنده تاریخی - فرهنگی (حداکثر تولید معنا). سطح دو: بناها یا مجموعه بناهای مستقل، اما دارای ارتباط هویتی با بخشی از بافت شهری یا روستایی و یا در پیوند با یک جریان معنایی زنده. سطح سه: تک‌بناهای مستقل و دانه‌های ارزشمند جداشده از بافت و جداشده از جریان معنا.

۲. انجام پژوهش و بسترسازی می‌توانند هم‌زمان صورت گیرند.

۳. استفاده از راهکارهای نرم و تشویق و ترغیب به مشارکت فعال گروه‌های مختلف ذی‌نفع تأکید می‌شود.

نمودار ۴. فرایند سیاست‌گذاری متناسب با عملیات مورد نیاز حفاظت با رویکرد جامع

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این راستا ارزیابی اقدامات اجرایی و واکاوی سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی، از دیدگاه نقش‌آفرینان و سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی مرتبط با موضوع حفاظت می‌تواند نقش مؤثری در بهینه‌سازی قوانین و برنامه‌ها داشته باشد.

نکته قابل‌ذکر اینکه در این گزارش با توجه به‌عنوان و برآیند متناظر با محتوای گزارش، کلیت مطالب در زمینه حفاظت جامع میراث فرهنگی ارائه شد؛ اما بررسی جزئیات متن قوانین مرتبط و به‌خصوص قوانین در حال تدوین در راستای نهادینه‌سازی رویکرد حفاظت جامع (با تأکید بر هر دو بُعد ملموس و ناملموس میراث فرهنگی) نیز دارای اهمیت است؛ به عبارتی لازم است با بررسی‌های دقیق‌تر هر یک از مواد، بندها، جزءها و تبصره‌ها در متن قوانین و با عنایت به موارد مطرح شده در گزارش حاضر، راهکارهای پیشنهادی اصلاحی و در صورت نیاز متن جایگزین ارائه شود که به‌دلیل گستردگی دامنه موضوع، نیازمند گزارش‌های کارشناسی جداگانه‌ای است. به‌طور کلی توجه جدی به سیاستگذاری در زمینه حفاظت ویژگی‌های ارزشمند میراث فرهنگی و نظارت بر اجرای آن، موجبات حفاظت اصیل، رونق و پویایی، تداوم حیات و پایداری آن را فراهم خواهد آورد؛ همچنین فراهم کردن زمینه‌های مشارکت در حفاظت، پیامدهای رفتاری را شکل می‌دهد؛ ارزش‌ها و هنجارهای حاکم در ذهنیت افراد منجر به رفتارها و وفاداری کنشی آنها و در نتیجه اقدامات حفاظتی می‌شوند که این موضوع نقش بنیادی و تأثیرگذار در ایجاد ارزش‌های معنایی جامعه و ارتقا و اعتلای فرهنگ، پایداری و تحکیم روابط اجتماعی، تداوم هویت، گسترش صنعت گردشگری، تقویت و تجدید حیات اقتصادی و سرزندگی حاصل از اقتصاد پررونق و به‌طور کلی در اقتدار ملی خواهد داشت. رسیدن به هدف‌های یادشده مستلزم دقت نظر و عمل در فرایند حفاظت است. در ادامه راهکارهایی به این منظور ارائه شده است.

در گزارش حاضر به مسئله نوپدید گسست و انحطاط معنایی در صورت ادامه روند کنونی حفاظت و بی‌توجهی به حفاظت جامع و معنامحور میراث فرهنگی پرداخته و سعی شد تا ابعاد مسئله از منظر سیاستگذاری و قانونگذاری در وضعیت‌های موجود و آتی تشریح شود. فقدان جایگاه رویکرد معنایی در قوانین حفاظت از جمله مسائلی است که با در نظر گرفتن تبعات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای در هدف‌گذاری، سیاستگذاری و حکمرانی آینده برخوردار است. از آنجایی که مسئله در صورت وقوع به‌عنوان عامل تهدیدکننده اقتدار ملی، شدت تأثیرگذاری بالایی دارد، نیازمند توجه جدی است.

اقدام از طریق برجسته کردن معنا به‌منظور حفاظت از حقیقت پنهان و معنا در گذر زمان نقطه خوبی برای آغاز حفاظت معنایی است که توجه به آن در مداخلات حفاظتی به‌عنوان روشی جامع برای موفقیت حفاظت میراث حائز اهمیت خواهد بود. در واقع حفاظت میراث فرهنگی، تنها با تعامل مستمر و توجه به هر دو ابعاد ملموس و ناملموس حفاظت در سیاستگذاری‌های مربوطه امکان‌پذیر است. **بررسی قوانین موجود** نشان داد تاکنون سیاستگذاری جدی در زمینه حفاظت از معانی و میراث ناملموس وابسته به مکان وجود نداشته و عمده توجه سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت معطوف به حفاظت از ابعاد ملموس است؛ لذا تأکید بر رویکرد معنامحور و تعریف جایگاه آن در برنامه‌ریزی‌های کلان حفاظت و تعیین ضوابط آن ضرورت دارد. تا زمانی که حفاظت از معناها (صیانت) امری آرمانی تلقی شود و برنامه عملی و اهتمامی جدی برای به‌کار بستن این نگرش در سیاست‌های اجرایی فرهنگی دیده نشود، توصیه‌ها و راهکارها مورد غفلت قرار خواهد گرفت.

بر این اساس تغییرسیاست‌های اجرایی حفاظتی، تدوین دستورالعمل‌های به‌روز در زمینه حفاظت معنایی و تغییرات راهبردی با توجه به تغییر زمان مورد نیاز است. توجه به این موارد سبب ارتقای کیفیت حفاظت میراث فرهنگی خواهد شد؛

۷. راهکارهای پیشنهادی در راستای حفاظت جامع با تأکید بر نگرش معنامحور

در طرح‌ها و عملیات اجرایی توسعه و احیا. پیش‌بینی ساختار نظام‌مند نظارت تخصصی کارشناسان حفاظت در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و سازمان میراث فرهنگی استان‌ها بر عملکرد سرمایه‌گذاران و پیمانکاران به‌منظور اجرای صحیح قوانین و طرح‌های حفاظتی همراه با پاسخ‌گویی ناظران تعیین‌شده در قبال تخلفات و کاستی‌های اجرایی و تخریب آثار تاریخی و نیز تهیه گزارش‌های ارزیابی اقدامات انجام‌شده و میزان موفقیت آنها. حمایت از مشارکت مردمی و مکانیزم‌هایی نظیر صندوق احیا و تشکیل و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد؛ فرهنگ‌سازی در عرصه حفاظت جامع؛ برنامه‌ریزی در راستای شناساندن، حفظ و احیای سنت‌ها و مشاغل سنتی؛ برگزاری همایش‌ها و رقابت‌های تخصصی و تشویق فعالیت‌های حفاظتی برتر با رویکرد معنایی.

✓ اعمال اصلاحات نگرشی در قوانین مرتبط با حفاظت میراث فرهنگی و تأکید بر حفاظت با نگرش و رویکرد معنامحور و صیانت از ارزش‌ها و ابعاد معنایی آثار؛ همچنین الزام به قید کردن ابعاد معنایی مربوط به اصالت و هویت اثر در مدارک ثبتی و دسته‌بندی و اولویت‌بندی ارزشی موارد ثبت‌شده به لحاظ ارزش‌های محلی، ملی و جهانی.

✓ تعیین الزامات قانونی برای انجام پژوهش در راستای شناخت معناها در آثار تاریخی - فرهنگی با توجه به سطح اهمیت و با محوریت نظرات مردم و تصویب طرح حفاظت قبل از انجام هرگونه مداخله حفاظتی فیزیکی و یا انجام اقدامات توسعه‌ای.

✓ پیگیری نظارتی از دولت در مورد تهیه پیوست‌های فرهنگی و مطالعات پژوهشی در زمینه بستر معنایی و ابعاد ناملموس آثار و همچنین مورد توجه قرار گرفتن این پیوست‌ها

منابع و مآخذ

- [۱] ابی‌زاده، الناز. بررسی عوامل مؤثر بر حس مکان بازار تاریخی تبریز در راستای حفاظت معنایی و ارزشی میراث معماری، رساله دکتری معماری اسلامی، تبریز، دانشگاه هنر اسلامی، ۱۳۹۷.
- [۲] احمدی، سارا. بررسی دیدگاه‌های مدیریت بافت تاریخی با تأکید بر الزامات فرهنگی و اجتماعی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، دانش شهر، ش ۳۶۳، ۱۳۹۵.
- [۳] فلاح، محمدصادق، لیلا کمالی، و صمد شهیدی. نقش مفهوم حس مکان در ارتقای کیفیت معماری، مجله باغ نظر (۱۴) ۴۶: ۲۲-۱۵، ۱۳۹۶.
- [4] Avrami, E, Mason, R., and De La Torre, M. "Values and Heritage Conservation", Getty Conservation Institute: Los Angeles, 2000.
- [5] Mason, R., David, M and Delatorre, M. "Port Arthur historic site management Authority a case study", Getty Conservation Institute Los Angless, 2002.
- [6] Taher Tolou Del, M.S, Saleh Sedghpour, B, and Kamali Tabrizi, S, "The semantic conservation of architectural heritage: the missing values", Heritage Science, 2020.
- [7] دهخدا، علی‌اکبر. لوح فشرده فرهنگ فارسی. تهران: دانشگاه تهران. بی‌تا.
- [8] عمید، حسن. فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۱.
- [9] معین، محمد. فرهنگ لغات فارسی معین، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۶.
- [۱۰] کامرانی، آویده. نشست مجازی بافت تاریخی از منظر معنا، ۱ بهمن‌ماه ۱۳۹۹، سلسله نشست‌های انجمن علمی مرمت و گروه مرمت بناها و بافت‌های تاریخی دانشگاه علم و صنعت ایران نشست دوم، ۱۳۹۹.
- [11] Gustafson, P. "Meaning of Place: Every Day Experience and Theoretical Conceptualization." Journal of Environmental Psychology, 2001.
- [12] Low SM, and Altman, I "Place attachment: A conceptual inquiry" New York: Plenum 1992.
- [13] Ralph, E. "Spirit of place and sense of place in virtual realities." Virginia tech. 2007.

- [۱۴] طلایی شکری، شهاب و علی اصغر شالبافیان. اظهار نظر کارشناسی درباره لایحه اصلاح قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور، دفتر مطالعات فرهنگی (گروه هنر، میراث فرهنگی و گردشگری)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۱۶۱۷۴، ۱۳۹۷.
- [15] ICOMOS, “Guidelines for Education and Training for the Conservation of Monuments, Ensembles and site”, 1993.
- [16] ICOMOS, “The NARA Document on Authenticity. Icomos: Nara”, 1994
- [17] ICOMOS, “The Burra charter: The Australia Icomos charter for places of cultural significance” (revised version), 1999.
- [18] ICOMOS, “ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites”, 2008 a.
- [19] ICOMOS, “The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place”, 2008 b.
- [20] ICOMOS, “Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value”, 2010.
- [21] ICOMOS, “TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes the Dublin Principles, 2011.
- [22] ICOMOS, “Delhi Declaration on Heritage and Democracy”, 2017.
- [۲۳] فدایی‌نژاد، سمیه و پیروز حناچی. بررسی و تبیین سیر تحول سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی، بازه زمانی سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۱، مطالعات معماری ایران، ش ۵: ۳۷-۲۱، ۱۳۹۳.
- [۲۴] زرنیدیان، ندا. بررسی عملکرد قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در حوزه گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی، اسفند ۱۴۰۰.
- [۲۵] وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی. پیش‌نویس لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۴۰۱.
- [۲۶] زرنیدیان، ندا. ارزیابی قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، تیر ۱۴۰۱.
- [۲۷] شفیعا، سعید. گزارش تقنینی در مورد اصلاح موادی از قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹ (شاخص‌ها و فرایند ثبت آثار غیرمنقول)، معاونت پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی - مطالعات فرهنگی و آموزش، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۸۲۲۴، اردیبهشت ۱۴۰۱.
- [۲۸] قادری، اسماعیل. اظهار نظر کارشناسی درباره لایحه کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس، دفتر مطالعات فرهنگی، شماره مسلسل ۷۰۹۶، ۱۳۸۳.
- [29] Feilden, B, “Conservation of Historic Building” Oxford: Architectural Press. 2003.
- [۳۰] فیلدن، برنارد، و یوکا یوکیلتو. رهنمودهای مدیریت برای محوطه‌های میراث جهانی، ترجمه سوسن چراغچی، تهران: سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۸۶.
- [۳۱] حناچی، پیروز و داراب دیبا و محمدجواد مهدوی‌نژاد. حفاظت و توسعه در ایران، تجزیه و تحلیل تجارب مرمت در بافت‌های باارزش شهرهای تاریخی ایران، نشریه هنرهای زیبا، ش ۳۲: ۵۱-۶۰، ۱۳۸۶.
- [۳۲] ابویی، رضا، محمدرضا اولیا، زهره یادگاری، و شهاب افاضت. مقایسه تحلیلی نگرش غربی حفاظت با جهان‌بینی اسلامی در تبیین وجوه فرا کالبدی میراث معماری، پژوهش‌های معماری اسلامی، ۳(۹): ۸۴-۹۹، ۱۳۹۴.
- [۳۳] طاهر طلوع دل، محمدصادق و سینا کمالی تبریزی. پیشنهاد مدلی برای بررسی حفاظت پایدار (کالبدی-معنایی) میراث معماری ایران، مرمت و معماری ایران، ۱۰(۲۴): ۸۱-۱۰۳، ۱۳۹۹.
- [۳۴] پارسی، فرامرز. نشست مجازی توسعه شهری و نسبت آن با ارزش‌های بافت تاریخی، سلسله نشست‌های انجمن علمی مرمت و گروه مرمت بناها و بافت‌های تاریخی دانشگاه علم و صنعت ایران، نشست یازدهم، ۲۰ آذرماه ۱۴۰۰.
- [۳۵] مرکز آمار ایران. نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، تهران، مرکز آمار ایران، دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌الملل، ۱۳۹۷.
- [۳۶] سرتیپی‌پور، محسن. حفاظت و احیا میراث معماری روستایی: ضرورت؛ راهکارها، فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۲۸ (۱۲۷): ۲-۱۳، ۱۳۸۸.
- [37] Stamatopoulou, E, and Nijhoff, M, “Cultural Rights in International Law”, Article ۲۷ of Universal Declaration of Human Rights and Beyond, 2009.
- [۳۸] خلقی، منیر، حسین شریفی طرازکوهی، محمد حسین رضانی قوام آبادی، و علیرضا ظاهری. سیاست‌گذاری‌های نوین حقوقی برای حمایت از میراث فرهنگی، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۰ (۴۰): ۱۹۷-۲۱۸، ۱۳۹۸.
- [39] Chechi, A, “The settlement of international cultural heritage disputes”, Oxford, 2014.
- [40] Montgomery, M, “An introduction to language and society”, 2nd edition, Routledge, New York, 1995.
- [41] Tiesdell, S, Oc, T, and Heath, T, “Revitalizing Historic Urban Quarters”, Antony Row Ltd, Eastbourne, Oxford, 2005.
- [۴۲] شالبافیان، علی اصغر. با نمایندگان مردم در مجلس نهم: ۲۸. آشنایی با قوانین و مقررات، آیین‌نامه‌ها، ذی‌نفعان و چالش‌های حوزه‌های میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، دفتر مطالعات فرهنگی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی شماره مسلسل: ۱۲۱۴۶، بهمن ۱۳۹۰.
- [۴۳] رضایی، نعیمه و فرناز فرجی. ارزیابی نقش سازمان‌های غیردولتی در حفاظت از میراث معماری و شهری؛ مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه، هویت شهر، ۱۲ (۳۳): ۲۷-۳۶، ۱۳۹۷.

گزیده سیاستی

میراث فرهنگی دارای ابعاد ملموس و فیزیکی و نیز ابعاد ناملموس و معنایی است. با محدود کردن حفاظت به بُعد فیزیکی، در آینده با گسست معنایی مواجه خواهیم شد که این موضوع آسیب‌های جبران‌ناپذیر به فرهنگ و هویت ملی در پی خواهد داشت. بنابراین ضرورت دارد در تدوین قوانین به ابعاد معنایی میراث فرهنگی، بستر سازی، نظارت و ارزیابی اجرا توجه شود.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir